

מבוא לקורות לשון עברי

אם יחבר מחבר חבור בלשון מה שהוא מענין
הלשון ראוי לו לדרוש ולחקור על קורות הלשון
ההיא וספיעה והתמורות והשנוים אשר עברו
עליה וכו' (ק' זאב הלכה לזה"ש).

מה שציינתי על מצח זה המאמר "מבוא לקורות לשון עברי"
כוונתי הלאה לקורות הוא יחס שאל וכמו הנהוג בלשון אשכנז
לאמר "נור געטיטע" לקורות ולא לכל קורות הלשון בכלליה ופרטיה ומשני
סעיפים: א) אין פה המקום לטייל בזה הענין ארוכות וקצרות. ב) אין
אני הבעל מלאכה להרחיב בה הדבור ולגזור אומר עד פה תבוא כי הענין
גדול ורחב וכמצולה בלי קרקע וערוך ושמור לגדולים ושונים ממני.

כל כותבי קורות לשון עברי הן מחכמי ישראל והן מחכמי העמים כשמיניעים
לזמן התנאים והאמוראים מדלגים על ההרים האלה ומתחילים בדור
רבנו סעדיה גאון ומאותו זמן מציינים למנות השתדלות בחק. הלשון ובאסיפת
מליה במחברות מיוחדות ובאור פתרון עניניהם ומחברים גדולים וחוקרי לשון
אשר מקרוב באו כמו החכם החוקר והמעמיק בכללי דקדוק והמסורה כמהר"ר
שמחה פינסקער זצ"ל בספרו היקר לקושי קדמוניות צעד בפעמי דרישותיו
מעלה מעלה מר' סעדיה ומצא מחברים (1) באסיפת מלין וספרי דקדוק
קודמים לו מזמן הרבה אך עד זמן האמוראים לא הניע ולמעלה עוד עד זמן
אנשי כה"נ כל רוחב הזמן ההוא הניחו תהו ובהו וכמעט אין זכר לפי דעתם
שהבבלים והסורים בעלי הלכות (2) התנאים והאמוראים השתמשו בכללי
הלשון ומנוי וגמורה לסברתם שהתלמודיים רקים מתנאי השפה וחקיה להיפך
מצאנו שמננים אותם ומבקרי מומים מתנשאים למצוא בהם דופי שאמרו
בפרוש שלא ידעו הלשון על ברורה ולא ידעו בושת לפעמים להעיר על עצמם
שאינם בקיאים בפסוקים (3) ואף גם הלשון אשר נשארה לנו בכתובים

- (1) לקמן במשך המבוא ארחיב בזה הדבור ואקרא בשמות אלה המהצרים וחבוריהם.
- (2) הן בהלכות הישנות והן בהלכות החדשות עם כי אין דעתי נועה לחלק בין אלה שניהם אך כוונתי
בהלכה הישנה הלכה קדומה הנשארת לנו עוד ונתון בית ראשון כי לדעתי "שנוי הלכות"
התעסקו בתורה שבע"פ הנשארה בזמנה והסמיכות לפסוקי התורה ולפעמים הולילו החדש מן הישן
ולחיפך עפ"י ההלכות הזמן וגם תקנו תקנות וגזרו גזירות והכל לשמירת התורה ולחקק האומה לגבלי
קור מומה ולהתערב ציונים המושלים בחחק וכל זה עלתה בידם עפ"י כללי הלשון וחקיה.
- (3) ז"ל הרב המופלג מוה' אייזיק הירש ווייס כי במבוא לתבוא "משפט לשון המשנה" דף 8: "בשנים לא
נכחיש שיש מהם [מבטלי חלומות] לא היו בקיאים אפילו במקרא וכאשר העיר על עצמו
אחד מן האמוראים המפוראים והוא רבי חייל בר אבא ובצא קמא י"ד: כ"ה) שאינו יודע אם נאמר

מימים הקדמונים בעוד היתה האומה בימי שלותה שלחו ידם וכתבו בפירוש כי לשון עברי בצחות מליצתה איננה שלמה ואין לה יד שלשת לחקוק בה

עוד בדברות האחרונות ובלי ספק שבאשים כאלה גם ידיעת הלשון רק קלה היתה ואף כי שלא העמיקו במשפט לשון המשנה שהיא חולדות לשון המקרא ע"ל. והנה אנכי לא נקראתי ללמד זכות על חכמי התלמוד ולהיות סגנורם כי מי אנכי אף נגד קטן שכעניניהם ועדותי זאת היתה כמו עדות העטלף על עולם זהיר חמה; אך זאת אהיה לומר כי אינני ממשכן נפשי על דא אף כי דברי הו' (בבבא בתרא דף ק"ז. ד"ה הרוי"הו) מקיימים לדברי הרב המזרחי אכן אינם ערבים לנו בזה הדבר שהוא נגד מעלה מארי דתלמודא וימחול לי אם אהעלם להוכיח כי מכותלי מכתבו נראה שמחפשי צבטנו למען לא יתראה לעיני כל קורא כמטיל מום בקדשים ובר בי רב דמד יומא כי יקרא אלה השורות המכירות ישבו כי האמת עוד לעלמו שהרי אחד האמוראים העיד על עלמו והודאח בעל דין כמאה עדים דמי שאינו יודע אם נאמר טוב בדברות שניות והדברים השמיים כאלו ר"ח ב"א עמד על רגליו וכשא עיניו למעלה וכרחא קרא בחיל הנני מעיד עלי שמים וארץ שאינו יודע וכו'. ולכן זאת אעתיק הנה לשון הגמרא בעלם סגנונה כפי המסורה לנו מר"א ור"א וסגנון הלשון לבד ביוכח הזה יהיה לנה וסחורה לבעלי תלמוד כי לא היו רקים ידיעת המקרא ח"ל: **שאל רבי חנינא** בן ענני אם ר' חייא בר אבא מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהם טוב ובדברות האחרונות נאמר בהן טוב אמר לו עד שאתה שאלני למה לא נאמר בהם טוב שאלני אם נאמר בהם טוב אם לאו שאני יודע אם נאמר בהן טוב אם לאו כלך אלל ר' תנחום בר חיילאי שהיה רגיל אלל ר' ירמיה בן לוי שהיה בקי בלגונה וכו' ע"ל הגמרא. והנה לבאר היוכח בפשיטות שהיה מוכן שאין בו שום עדות על חקריו ידיעת המקרא נשים עין על דברי מרדא דתלמודא בהקדמות לפי המשנה (הרע"ס) ועל דבריו ישגיח כל איש אשר יגש לכהן על מוצח הבאור ופירות ח"ל: ואין ראוי לסקוון החסרון אל הדורס הוא אצל יש לחשוב שהחקרון בא משכלו ובסיראה משל ממשלנים שהוא קשה להשכיל אפילו פשוטו ראוי לו להשחוטם מאד על שכלו שלא הכין העיני ע"ל. וזהו עומק מחאמרם אם הראשונים כנלאכים אלו ככני אדם וכו' וכמו כן אם מציא מאמר מוחכמינו הקדמונים לדין לשום עין בחינה על מעלה בעל המאמר יבעל המאמר דידן ר' חייא בר אבא ה' מיוחד בדורו של ר"י ור"ל ויזכר בחשיבות בהרבה מקומות בתלמוד ומי יהי להחליט על בעל מעלה כמזהו שלא היה בקי במקראות וכללות הלשון היה קלה בעיניו. ובכן אעביר לפני עין הקורא דברי ידידי הרב האגדך החרוץ מו"ה מאיר פריעדמאן בעל מאיר עין באור המאמר והיוכח בין ר"ח ב"א ור"ח בן ענני ואלה דבריו: במלת טוב אין הכונה כמו שפי' רש"י על פסוק למען יעב לך רק הכונה על אה ע כי כן מלאנו מפחד במדרשים ובפוסקי אגדות שכל אה ואה מאותיות א"ב יש להם פס לסיוון בהרבה הראשונה מאות האה כמו ב"ם שמו ברוך וכו' וכמו כן אה ע"ם שמו טוב ובאמת מלאנו בדברות ראשונות כל אותיות א"ב בלתי אה ע"ם ועל האותיות הלו הדרשים זייניהם כמו שמלאנו במדרש רבה (ב"ר פ' א') שהאל"ף קרא חנר לפני כסאו של הקב"ה אני ראשון של אותיות ולא בראח עולמך בי אמר הקב"ה וכו' למחר אני בא ליתן תורה בסיני ואני פותח התלה אלא כך שנאמר **אנכי ה' אלהיך** וכו' ועוד מפחד הרבה במדרשים מענין זה לכן התימה מדוע חסר אה ע' בראשונות והשאל רנה להפיק תשוקות בדרש מה מדוע קרה כן בראשונות ולא באחרונות הלא דבר הוא ופנה בשאלתו אל ר' חייא שהיה אדם גדול אך רק בהלכות ולא בלגונה והיה תשובתו אליו בדרך דמיו כאלו אשר לא חש להענין השאל עליו והשיב עד שאתה שאלני וכו' איני יודע אם נאמר וכו' אנכי אינני עסוק באלה הענינים ובאמת מפקידו שילך אל רבי תנחום וכו' שבקי בלגונות הוא מתעסק בענינים האלה ויפיק מאורו ודפח"מ ושפטים יושק ומיוסדים על דאני האמת כי אלו היה תשובתו מאמתים ולא בדרך דמיו שאינו יודע אם נאמר מדוע מפקידו לבעל לגונה יקח הספר בידי ויחמה אלא

מבוא

ג

חקים ומשפטים בשפה מספקת לבעליהם⁽¹⁾ מובנת להמון עם המדובר בה במאמר מופרד ופרוי. נוסף לזה מצאנו בשכבר הימים הניחו חוקרי הלשון למינה קיים לחלק בין לשון עברי ללשון המשנה וחכמי הנוצרים היו הראשונים וכתבו קונטרסים וחבורים בכללי דקדוק לשון המשנה גם בימים האחרונים האלה התארחו לחברתם גם מחכמינו חכמי ישראל וכתבו ביד ה' עליהם השכיל והמאסף להמחנות אשר לו הקדימה בריבוי הענינים הוא

כאשר נאמר שפה חשובה בדרך רחוי ורחי' עלומה שהכונה על אות ע' הרי במקום דורשין הרואה ע' בתולות ובכל ענין וענין לריכין לשון עין מה לפניו ומה לאחר וע"ז חלה האונת לאמנה.

(1) בין אלה גם הרב הנזכר ח"ל (סס) "ובלי ספק מפני שידע שאין לשון המקרא מספקת להמליץ דבורים לכל עיניי הלכה" עכ"ל. ועל כנראה זו מסיים אחו הדרשן מוה"ר אהרן יעלינעק נ"י כנראה מנכח העודה שכתב אליו הגרפס שם על מלך הקשר והסמך והסמך שניהם בסגנון אחד מתנבאים רק הסמוך מרחיב דבורו במליצה נמרצת אשר לו בלשון אשכנז ומרצה ראיות מהפסקים ומכריח להורות שלשון הקדש אשר הכונה בה התורה איננה מוכנה ומסוגלת לחקק בה חקים ומשפטים. והנה אם ראיותיו אמיתיות ואין בהן שכלה אין משמיע לנו בזה חדשות ונלוות כנר קדמה על כדומה לאלה המלמוד (וינא דף כ"ב) חמשה פסוקים שאין להם הכרע (אסא בן יהודה שם איננו בעל האמורא רק מעתיק דברי המסורה ולא מוסר דוקא נקט כי תלם ושייר כדורע שהראש"ע מוסיף עליהם הפסוק "וענב את אביו ומת" (בראשית מ"ד כ"ב) (ועיין לקמן באריכות מ"ש בניין המסורה) והספק על הפסוק "כי תקנה עבד עברי" כבר מורגל על לישנא העוסקים באוריתא "עבד שהוא עברי ואי אינו אלא עבד של עברי" גם הרב האפור הקיימו ומעורר על ענין כמנו אלה ומאריך בדבורו "ולא קרה החסרון הזה בדקדוק הלשון לבר שגם בפירושי השמות והפעלים ואלות העטעס יעשו במקומות רבים במקרא ויקרה מהם בלגול בעיקר המלות והמשל כי מפני שלא הבדילו בין השל"ה והמניעה כמחוב ילעזו אמרו לא תלך כלל עבדים (שמות כ"א ז) על דרך המניעה ויהיה לפי זה מלות לא תעשה וטעות הוא בידם כי הוא שלילה לבר ולא מלות וכבר נפל הספק באומרו אך כבור אשר יעבר לה' בבהמה לא יקדים איש אותו (ויקרא כ"ז כ"ו) כי הרש"י ז"ל חסבו מניעה והרמב"ן שלילה עכ"ל (מעשה אפר דף 41) (אך החילוק הוא המסמך ה"ל מלך חסרון הלשון בלשון עלמה לא כן הרב האפ"ד הוא מולה החסרון והפסקות הנופלות בלשון בעללות לימוד דקדוקים וכלליה על בירורן ולא בלשון עלמה) והרבה מענינים כאלה נמלאו עלים שלמים ארוכים וקארים בקפרי דקדוק הראשונים ואין אחד החלמן לאחר להוליך מה חסרון לשון התורה ובלתי הספקתה לבאר ולסדר בסגנונה חקים גזרות ותקנות. היש לשון מן הלשונות הנדירות בחלק הכדור אשר אהנו דרים עליו ואף מן המרחבות ובעשירות שמותיה פעליה ומליה וסגנונה בהכרעה בלשון אלה רכה משמן שכלה לחקק חקות ומשפטים מבלי יולד בהם ספק וקושי בהכרעה באורך הזמן ושינוי בתהליכות המדיניות. הלא זה אנו רואים וטוענים בכל יום בועד הגדול (רייכסראטה) פה הכירה שלוחי העם החוקקים חקי דרך בלשון אשכנז הרחבה וגמולה וכותבים אותם עלי גליון מנוקס ומכל סיג אחר העיון נשא מתן הרק העיב ומיד אחר ימים מעטים כי ימקרו החקים לבתי הדינים לשפוט ולפקוק על פיהם בין דין לדין יפול בפשטותם ספקות שאלות תמימות וקמירות ושומרי משמרת הממלכה מוכרחים להוליך לאור באורים ופרושים לאלה המשפטים להקיר התמימות ועמה מי יתן ויחזק דומי לאחר לשון אשכנז איננה מסוגלת לכחוב בה חקקות וחקי המדינה ובכן ישנו בכל המדינות והממלכות בתי דינים עליונים ועל פיהם ישפט העם כי יפלא דבר במשפט וביד המלומדים במקצועות הדינים (יוריסטען) להעמיץ בלשון הדינים והחוקים לבארם ולפרשים על פי כללי הגיון וחקי דק (אונטער פרעטאטיאן) והתורה עלמה חס על זה ואמרה "כי יפלא מתך

הרב וכו' מוה' א. ה. ווייס נר"ו בספרו "משפט לשון המשנה (ויון תרכ"ז). ולא זו בלבד שחלקו הלשון לקרעים אף גם לקחו (חדשים וקדוה) כל מחמדנו ונתנום על ראשי הקראים לאמר כי הם היו אחר זמן חתימת התלמוד אשר החלו לעסוק בדקדוק הלשון והרחיבו נבוליה וחברו בה חבורים אגרונים ומדרשי מלין ומהם ראו בני הרבנים ועשו כמוהם לעסוק בכללי הלשון ובפתרוניו הפסוקים למען יוסיפו כח לעמוד נגדם במערכת המלחמה מלחמת תושב"פ והוא לדעתי ענין רע לענות בו העוסקים בתלמוד כי אין חלוק בין שפת עברי לשפת המשנה וכללי הלשון ובאורי המלים ירושה המה לנו משנים קדמוניות ונמצאים בתלמוד ספרא ספרי מכילתא ובכל המדרשים ואל אדני הכללים בדקדוק הלשון הטבעו כל ההלכות וכל הנמסר מפה לפה. גם מה שרצו קצת אחרונים ליחס המסורה להקראים היא השערה רחוקה ואין לה יתר. והנה לחזק את דברי אעתיק הנה מאמר אחד אשר כתבתי משכבר בניית תכלית המסורה ומתוך כך יתבאר הענין אשר רציתי בו וזה לשונו:

דבר להשפט וגו' דברי ריבות בשעריך וקמת ועלית וגו' והגידו לך אם דבר הנשפט" (דברים י"ז ח' ט') ולא נזכר לוהר כי פ"י כי יפלא מנחם אס יהיה הדין צור ולא ידע מה שכתב בצורה כי ינחה דיין או שופט אשר לא ידע המורה והנאות אך המורה חשה אם יפול קפק באורך הזמן איך ומה ינזור הנשפט אשר דן עליו דברי ריבות בשעריך ילך אל מושב סנהדרי הגדולה ואלה יגידו לו עפ"י דרכי מורה איך ומה יורה לך. וזה היא מורה שבע"פ שהיתה ביד כהני העם עפ"י המדות שדרש בהן המורה ולכן היתה חקורה לכחוב על גליון תושב"פ כאשר לא היתה לחק כמו מורה שכתב לפי שהדברים עלולים להשתנות ומטענות ומביעות שנפלו בין בעלי דינים אלה לא נזכר לשפוט על בעלי דינים אחרים בזו"ל בזה כי חזיר נחמלקין הענינים בשינוי קטן ואותה השנוי משנה כל הדין. והחילוק שמתניעים האחרונים לחלק בין לשון המשנה והמקרא היא רק השערה גרידא ולשון משנה אינה לשון מיוחדת ומיוחדת לכחוב בה הלכות. רק היא השתלשלות לשון עברי ברחבה יותר מלשון הקרא כמו בשאר לשונות לשון שכתובה בה החקים היא מוריקת וקלרה עפ"י עומק טהרת הלשון וכלליה כמו ברכוב שמכיל יותר מנכילא מרובעה לא כן הלשון שמשמשיין בה בלי מניעה לבאר המשפטים האלה היא הולכת וקובעת אף לפעמים נגד חקי הלשון אך ורק שהיתה נשוע לכל קורא (במשך הענין בדבר עוד מזה באריכות). כל המוצאים הנכבדים אשר כתבו כללי לשון המשנה והרחיבו הצקעה בין לשון המשנה והמקרא לא בארו העיב כוונה המאמר "לשון מורה למד ולשון חכמים למד" ועשו בפשטות הענין ולא ראו או היה נעלם מהם המאמר "באר רחובות" מהרב המדקדק מוה' חיים קסלין אשר מלא עומק לשון המאמר וגם באר לשון המשנה וענינה (עיין לקמן באריכות מזה הענין).

ה

מ ב ו א

(1) סבה תכליתית המסורה (2) זמן חבורה ותועלתה להלכה

כל שוקד על דלתות התורה האלהית יצא ונכנס בשערי החכמות ובקי במדעות בתהלוכות לשון עברי וסורי בלי פונה קרא ושנה בספרים הגה והנה המדברים בניין סבה תכליתית המסורה וזמן יציאתה לעולם עפ"י קורות הדור ההוא ומלאכת האנשים האלה לא נכריה לו.

אך את כל הנאמר ונדרש בזה הענין איננו מפיק רצון הדורשים והשוקדים המשתדלים לחקות על שרשי הדרוש ומקורו אשר יחפצו לדעת אותו. והנה זה זמן קרוב יצא לאור ברפוס ס' אכלה ואכלה (3) (קונטרס מקורה היה בעלם עד היום זה יותר משלוש מאות שנה מעיני כל הדורשים אחריו) על יד החכם המפורסם הנודע מתלמידי בית הידינהיים "ה"ה מוהר"ר זלמן פרידנברג נ"י מתוקן ומבואר בהשתדלות החריצות ומועתק ללשון אשכנזי מאתו (הנובר ט' תרכ"ד לפ"ק 4) — מלאכה גדולה עשה ואוהבי מדע ודורשי לשון עברי יתנו לו

(1) **עצם** המאמר היה חשובה על אשר נשאלתי מאחד מיידי להעמידו על חמשת הענין הכללי וחפן המקורה וקראתיה בשם מאמר מסורה והלכה זו השתדלתי להראות כי המקורה בעלם ענינה כוללת כללי דקדוק לשון עברי בכל ספרי קודש להיוספה כלי אומנות בנתי חולפנה ונכתי מדרשות לעזר ההלכה וההגדה ולהכליתן נחתברה ועפ"י זה ילא לנו גם כן זמן חבורה בקירוב.

(2) **המסורה** כוונתי על המקורה **מערכת** או **סופית** (Massora finalis) נדפסה בסוף המקראות גדולות המשתדלת לאסוף ולאגור הפסוקים בשיווי העלות חבות וחומיות מפנים שונים כידוע לכל שוקד על דלתותיה, כי המקורה בשיווי הפסוקים למעלה ולמטה מהפנים הנקראת **מסורה גדולה** (Massora Magna) או על גליוני התנ"ך (Massora marginalis) והמקורה קטנה (Massora parva) הנה מולדת בית המקורה מערכים וחומן מאוחר רב אחר שנכתבשו כללי הדקדוק לקוחים ומכללי דקדוק לשון עברי.

(3) **הרב** רד"ק מזכירו בספרו והשתמש בו כמו במכלול (רפוס פיורדא תקנ"ג) דף קי"ב סוף ע"ב ובדף קס"ג ע"א ובשרשיו שרש **קרב** ונחל עד ר"א בחור לא כנאל זכרו בשום מקדק או בעל מקורה והוא ר"א המכר בספרו מקורה ובנימוקיו לשרש קרב הכ"ל חקע יחדו במקומו והודיע מליאותו וטעמו לעולם ומדבר על עניניו וחומן ההוא והכלה שחקו כל הרושמים ומדברי הרב מ"ש ומחבר כנאו שלל בעלם חומנו שום ספר דקדוק ומקורה הן מן הנדפסים והן עורס בכ"י בזמנו ובשמואל ח' א' ע' הראה שלא בא נגד עיניו ולא זכה להשתמש בו רק מזכירו כשנן על הרד"ק ועל הרב ר"א המכר. והנה מימי הראש"ב עד זה כערך ג' מאות וכו"ה שנה לא נודע חומנו כלום עד שמואל אחוה החכם מהו' צער ב"ב נ"י בעקד ספרי המלך בעיר פאריז והעיר עליו והוא החכם פ"ד דין העתיק אותו בעלם ידו והודיע טעמו בעולם ברפוס (כל זה לקוח אללי מהקדמות החכם ר"פ פ"ד הנובר תרכ"ד לפ"ק).

הסבה לדעתי שהיה בעלם חומי אז גם באיטליא ונחה מאלל בעיר פאריז בגמי ספרי הממלכה היא הלא נודע כי רח"ב שלא אל פאריז ביונים ההם את ספרו ספר הזכרונות להדפיסו שנה בבית רפוס הממלכה ההוקס שנה ללשונות מרחיות עיין הקדמה לספר ההשגה זה הספר הוא ספר מקורה כנודע מן הדוממא הנדפס (במכתב עתי של החכם רז"פ משנת 1863 ובדוא"י שלה אחר

כתר כבוד ותהלה וברכות יעשו ראשו — וששתי לקראתו וכאשר עברתי בין כהריו הרבה מצאתי אשר לא דמיתי בחומר ענין המסורה ובאסיפת הפסוקים על סדר נכון אך בנידון תכלית המסורה וזמן אסיפתה יצאה נפשי ריקה ולא מצאתי מרגוע ולא הפיק רצוני לכן הרהבתי עז לצאת מן המחבוא אשר נחבאתי שמה לרשום עלי הנליון מה שהעליתי ברעיוני בענין זה — אשר ציינתי על מצח זה המאמר — אחר הדרישה והחקירה.

הנה קצת חכמים מזמן קדום כמו יעקב בן חיים התורנסי⁽¹⁾ בעל מגיה בבית דניאל בומבי"רנו וחכם דורו ר' אליהו בחור הנודע

הדומה לו בענינו גם זה הס' אוכלה ואכלה (הסנה שנשאלו בכ"י ולא נדפסו לא נודעה) וכן נשאר שונה והאסף גם כן אל עקד העולך כמו ס' הזכרונות וכלי שום ספק הוא הוא הקבץ שהיה ביד ראב"כ כי מה שלא נאזכרו בין החכמים וזמן הדפוס ע"י ראב"כ נראה שהכ"י היו יקרים ובלתי נמצאים.

(1) הרב ר' אליהו בחור בהקדמה החרוזת לספרו מסורת הנסורות נספורו ונמנעת האיש המשחלז לתקן הנסורה ולהוילאה לאור עולם ע"י הדפוס כ' וז"ל "אחד מהנכונים היה שמו לפנינו בישראל נקרא יעקב שהי נשמתו לזורה בלרור נקוד" והדברים האלה היו סתומים בדורות המאוחרים וסתומים בלי פשר האם נאמר שכונן בזה שרבי יעקב בר חיים ו' אדוניו הנזיר דתו. ויהי בהיותי בשנת תר"ב בעיר המבורג בבית מוה' חיים מיכל ז"ל והראה לי את כבוד עשרו בית עקד ספריו היקרים וגלה לזני פשר דבר זה בדברי המגיה"י ש"ס בכלי דפוס יוסטיניאן משנת ש"ו וז"ל ואלה הם דברי המגיה הראשון [האיש יעקב היה מגיה קלט ש"ס דפוס ראשון משנת ר"פ בבית דניאל בומבי"רנא] שהיה שמו לפני בישראל יעקב בר חיים שהגיה סדר טהרות עם פ"י רבנו משנת ז"ל ולפי שאמר החכם קבל האמת ונני שאמרתי ראיתי להדפיס בדבריו פה "אמר יעקב בר חיים ו' אדוניו וכו' יהודה בן לאדוני כו"ר יצחק לבית הלוי אשכנזי ז"ל מורקבורג ועמו שותפו בעל בריתו אשר גדל אתו ועשה אותו נאמן ביתו יחיאל בכנ"ר יקומיאל הכהן רפאל" עכ"ל ועי' אולם נחמד מחצרת ג' מחבר י' דף 112 להחכם שר"ל שנמצא ג"כ את דברי החור בדברי המגיהים הנזכרים אך מה שכתב שם "ואולם בשנה שבבירה מלא אחר מירידי המשכיל ר' משה קואבי מעיר ויילאה **משניות** עם פ"י הר"ם והר"ש דפוס ויילאה (יוסטיניאן) שנת ש"ו ובסוף סדר טהרות כתוב כך עכ"ל" כל קורא אלה הדברים יחשוב שנדפס שם בשנה ה"ל משניות ולא כן הוא מעולם לא נדפסה שמה משניות רק ראה חלק טהרות מש"ס ההוא ובאשר שאין גמרא על סדר טהרות כ' משניות וישנו פה ויטען ש"ס שלם מדפוס ה"ל וגם אכ"י ראיתי בעיני דברי המגיהים הנזכרים.

ואלה דברי המגיה (ק"פ סדר טהרות עם פירוש הר"ם לבד משנת רפ"ג ר' ויילאה בבית דניאל בומבי"רנא) "אמר יעקב בר חיים ו' אדוניו א' ליני"ל אחר השלימי הגהתי סדר טהרות אחרת להחלל בהיות כי הנשאל בלתי מורגל וספרי ההעקפה מועטים ובלתי נמצאים כי אם בטורה גדול: יודע כל אורחין כי השם יודע כמה ערה יושא נשאתי עד הגיעי לפתחיהם ההנהה מהספר הזה בהיות כי לא היה לי כי אם עופס א' מכלים עד נעמים והרוב מועטה בתכלית אף על פי

א' בלתי מדפוס הראשון אלל צומציריגהי"ה"ם כלו או חלקים ממנו בקושי המליאות מאל מאל לכן העתקתי הנה דברי המגיה סדר טהרות עם פירוש הר"ם לבד משנת רפ"ג כ' סיון והוא חלק מחלקי התלמוד (לא משניות לבד) אשר עליהם ירו אבן פנתס מדפיסי"ה"ם אלל יוסטיניאן (כ"כ יקר צמליאות):

לתהלה בין השוקרים על ספרי דקדוק הלשון, אלה שנים החילו לנסות את כחם להוציא לאור בדפוס את המסורה ולבאר את לשונה המיוחדת לה לעצמה נבדלת מכל לשונות המחברים בלשון עברי וארמי ולפתור את חרותיה והאחרון הלך עוד לפנים והלאה לדבר מעצם עצמה ומתוכן ענינה ובספרו מסורת המסורת משייל ארוכות וקצרות ומרחיב בה הדבור.

הן אמת בנידון התחלת המסורה והתראתה פעם ראשונה על שדה מחקר הלשון וחקל עיון כתבי קודש יש מחלוקות ושנויים בין חכמי היהודים וחכמי הנוצרים אלה בכה ואלה בכה כנודע להמעין בספרים המדברים

שנמר צירי בחזקה בדוק ונמלא בו ט' לצורים של חזק וי"ח של שאור וכתוספתא בכל מקום לא ה' ביה אשר אין שם מה ואפילו במקום הדוק היה מוטעה שכן נמלאו צ' ט' דמקוואות משנה ג' צ' ש"ל וצ' [ר"ש ז"ל] וביה השחי צ"כ הניא דהוי בכלל בית חסרין והוא עשית דהכי גרסין וביה השחי צהם חריף דוק והשכח ודכוותיה עובא צלי מקפר וזה הצלח צלד שלא להאריך ואין לפוס עניות דעתין שקלין ועריין ציה עובא בכל דוכתא עד דאצברי לן דהריז ולהיר ונקלם דוכתיה דנר' לי הוה דחסר הוספתי מדעתי ומה שלא יכולתי כמו בתוספתא בכלים במקום אחר שם בתוספתא שלי בזהו מקום עולמו היה חסר הנהתי המקום פניו חף על פי שלא יעלה ומוריד מה שחסר להבנת העניין גם בקלם מקומות עשיתי חיזה הנהה לעלמה מה שגדלה לי שהיה קשה בעיני גם כשכחו בקלם מקומות בשני ההעתקות שהיה הדרכים שונים ביאור הענין ופי' בדרך אחת וזה בדרך אחרת חף על גב דלא פליגי כולוהו לוייה לאומנים שדפיקו השני בצורים למען לא יחסר כל בו ואילוהי שהיה עסקו בהנהגה המיומני הייתי טורה בן באופן אחר שכל אורין וצר אורין היה שמה בו למתוי אלא שיצא דכשורא: לכן אם חיזה עשית נמלא בו ידע כל רואה ומעין כי לא מלכי דאגז ריעטא שבשפתא וכבר עשיתי התללוהי בכמה ספרים אחרי' שהנהתי ומה היא מלאכת הדפוס: השם למען רחמינו יגיענו להשחיל ולהשלים שאר ספרי הקדש אמן" עכ"ל. ובכך קרה המהיה הרב הגדול הנקי ונפלא הסייר הגדול צים התלמוד מוה' רפאל ראבינאוויטש י"י מעל החכם מוה' משה שטיינשניידער י"י ח"ל בספר דקדוקי סופרים ח"ד וייכנען ברבית לפ"ק (דף 50 הערה י"ז) "ויהי" ש"ש כתב בדף 217 (ברשימה שלו) כי קדר טהרות נדפס כ' סיון רפ"ג ע"י המהיה רב יעקב בן חיים ולפני י"ש שני גמרות מקדר טהרות ונדפסו רפ"ב ולא כתוב שם שם מגיה ונראה לי שאלוהי שראה ש"ש הוא משניות שנדפסו אלל במוצריג' בשנת רפ"ג והיה חסר בקפרי אקספארד בתלמוד קדר טהרות וקפחו אליו ומושניות עכ"ל. הנה בזה לא קלע אל האמת והלך את הה' ש"ש והעיב ראה קדר טהרות משנת רפ"ב כ' סיון ע"י המהיה ר' יעקב כי בש"ס הראשון ד' במוצריג' נדפסה קדר טהרות בשני כרכים אחד עם פ' הר"מ לבד בשנת רפ"ב ואחר עם פ' הר"ש לבד משנת רפ"ב המוכרה ובה נמלאים בסופו דברי המהיה אשר העתקונו לעיל. ובה גם כן בעלה השערתו מניחא צמ"ש "וקפחו אליו ומושניות" ולו לא שנה הה' ש"ש לליין קדר טהרות עם הר"ש לא בא הרב רבינויען להשיגו כי הדין כי אין זה מה שמונח לפניו כי לפניו הי' משנת רפ"ב הוא עם הר"ם וזה מרפ"ג עם הר"ש ומהיה שכחו להעיר לה עיינו העיב אלל ש"ש הלא חסר לו קדר טהרות עם הר"מ (איו) ואלל רבנויען הלא חסר הר"ש (איו). ככן מלתי כבר אמורה בענין תלבוכות קירות הספרים לריבין להחזר לליין הכל ולקראות באר הטיב דברי המהיה והוודפיקים ווי שקרא דברי ר' יעקב הנזכר שכייל ויבין כי רק מפי' הר"ש נדבר ואנכי ראיתי שניהם והמה מונחים פה ווינא בעקד המלך ובאשר יקרים המה מאד לכן העתקתי הנה כל דברי המהיה בתלמוד וברשימה שלי מקפרי הדפוס פה ויוען בעקד הממלכה דברתי ארוכות וקראות מקפרי הש"ס דפוסים ראשונים שהיה לנגד עיני והכל בצירור לא חסר דבר'.

מבוא

ח

מענינים כאלה הן בפרשות והן דרך אנב בכללות הענין (1) אבל בשיב תכליתה בעצם וראשונה כולם מודים כחכמי ישראל כחכמי העמים וכולם עונים ואומרים כאיש אחד חברים כי המסורה היא חיל וחומה סביב בירת כתבי קודש סגולה ישראל אור מוצל מאש המהפכה נגד הלוחמים עליה להרוס מגדליה גדר מזה וגדר מזה מסגרת יער לבנון התורה לבל יעלה הכותר להפיל ארזיה. והרבה חכמי ישראל מבארים דברי המשנה "מסורת סיג לתורה" (אבות פ"ג מ"ג) על ענין זה וקאי על המסורה כידוע ברוב פרקי אבות ולתכלית זאת נתחברה. (2)

אך לדעתי וכפי מה שעיינתי בענינים האלה לאורך ולרוחב כל השטחים לאמר כי נעשתה ונתחברה המסורה לתכלית זו הוא טעם בשל ואיננו נוסד על יסוד חזק, באשר למען לשמור הסגולה היקרה הזאת הנשארת לנו מכל מחמדנו מימי קדם מצאנו תקנה אחרת יותר טובה ומעולה מכל המסורה עם חילי פסוקיה ומספר סימניה ומנין אותיותיה והיא נתקנה מטעם ממלכת הכהנים וראשי העם, כי בזמן בית שני נמרו ומנו מגידי ספרים ומקום מושבם היה בפנים הבית בלשכת הגזית ונטלו שכרם מקופת השלכה (3) וכל איש ישראל אשר כתב לו כמקוה ספר תורה נו"כ או קנה מיד רעהו הביאו שמה ומסרוה ליד הממונה על מגידי ספרים להניחו על פי ספרי העזרה שהיו מונחים שמה בגניזה מדורות עולמים

(1) בניין זה חדשים מקרוב בלו חכמים מפורסמים ויקרים נאדב בעיני ה"ה החכם ש' פינסקער והחכם נרעשטיץ נרם יאיר והעלו בחבוריהם כי היא נולדה ידי הקראים, אך לדעתי דעמם היא חולדה מיתרת הבקורת וכל יתר כנעל דמי ואינני נוסד על אדני אמת ולדק רק (היפערקריטיק) כי כמעט בכל מקחא חנו מלאנו בדבור הן בדבלי והן בירושלמי וביותר במדעם כי נודעה להם המקורה והשתמשו בה. ובהמשך הענין להראות תכלית יבואר ג"כ זמן התחלתה וזה חלוי בזה דהיינו זמן התחלתה וסבתה חדא היא ועל ליר אחד תסבנה.

(2) אחד מן הקדמונים הוא הרמב"ם כתב בהקדמת ספרו מאזנים (ר') אופיאלך הולאת רוח"ה דף א' ע"א ח"ל" האמת שומרי חומות העקדש המעוז מוסד ידי אלהינו אשר לא יכול זר להחריבו וזה העקדש הם ספרי הקדש ואשפי המורה הם אשפי המקורה עכ"ל. ואחד מן האחרונים הוא הרופא ר' אבשל ווארנא בספרו הנכבד ס"ג לתורה ח"ל" "מסורה היא חיל וחומה לכ" ספרי קודש והיא שומרת שלא יפול בהם ובפסקיהם בחיותיהם ובנקודותיהם ובעניניהם חילוף או תמורה גרעון או הוספה ודומיהם מההפך והכליין שיפלו ממקרי הזמן ועלולים קשים והגלות החל המר וכו' עכ"ל. גם ביקור מורא בשער הראשון כי הראש"ע ח"ל" "האמת כי יש סכר לפעולות בעלי המקורה שהם כשומרי חומות העיר כי צעזעור עומדה תורת השם וספרי הקודש על מחסונם בלי חוספת ומגרעת" עכ"ל.

(3) איתא במק' כחצות דף ק"ו ע"א אמר ר' יוחנן מגידי ספרים שצירושלים היו נועלין שכן ממטרונת הלשכה ופיש"י של כל חכם ואדם שאקור להשהות ספר שאינו מונה ומשום אל משכן בזהליך עולה וראו ב"ד מהעללין בדבר והפקירו תרומת הלשכה לכך עכ"ל.

נודעים ומוסכמים למונהים בלי חילוף ותמורת אות או מאמר חסר או נוסף
היתה שמירה מעולה (1)

ועתה נבא פנימה ונטייל ארוכות וקצרות אחת הנה ואחת הנה ונוציא
הדבר לאמתה לדעת מה זאת ועל מה זאת נתחברה (המסורה)

ומתי התחילה וקודם כל דבר נניח ההקדמה לדעת ולהנביל נדר שם
"מסורה" ובטיב טעם ודעת קלע — חכם עמנו אשר בו נתפאר מוה'
שד"ל נר"ו בהנבילתו את שם זה אל נקודת האמת ונוכל לסמוך עליו
לכנות את בנינו ואין אנחנו מוכרחין ליגע עצמנו למצוא טעם אחר. (2)

(1) **איתא** במהני' במס' מ"ק דף י"ה סע"ב "אין מניחין אות אחת (במ"ה) אפילו כספר
עזרא וכחב רש"י ח"ל" ק"ת של עזרא ואני שמעתי עזרה בה' ופירוש ספר מונה
היה בעזרה שמונו היו מנהיגין כל ספרי גולה" עכ"ל. והנה כל משכיל על דבר אמת ידע וישיביל
ומדברי רש"י אלה כי קלעתי אל האמת ובכן מלאנו במס' סופרים שהיו מונחים בעזרה ספרים ידועים
להשתמש בהם וז"ל (ומס' סופרים פ"ו ה"ג ובירושלמי מס' תענית פרק רביעי הלכה ב' א') "אמר
ר"ש בן לקיש ג' ספרים נמלאו בעזרה ספר מעון ספר זאטוני ספר היא בלחך מלאו וכו' וקיימו
שים ובטלו אחד" הלל זאת ראיה עלומה שהגיהו על פי ספרי העזרה שהיו גנחים שמה ספרים
לדונמא ובודאי מאלה שהביאו אחס מנביל והיו נשמרים מכל טעות ע"י שומרי משמרת עבודת ה'
(ויש רוח שגם בימים הראשונים בזמן הגבאים ה' משמרת לעיין ולהשיגה על המהנכחים מה ידברו
בפוס בי ובודאי גם על הספרים והמגלות והעופקים והעומדים על פקודה זו היו נקראים פקידים
כעין (לענוזרעו) עין לעיל בהקדמה דף IV. הערה ב' בשם ידידי הרב מוהר"ר מאיר
פרידמאן). הרמב"ם בהלכות ס"ת כ' שכתב לעלונו ס"ת עפ"י ס"ת לדעת בן אשר שהיו מונח
במלרים ומונה על פי ספר עזרא בירושלים. ובין הקדמונים עד זמן האחרון ה' הנהוג להגיה ספר
מאירה עיני שהיה עפ"י אותו ספר שהיה ידוע אללס ויכיר ומפורסם למונה כמו שזכרנו בחור על
ראש שער ספר יד החזקה שהיה מונה בישיבה במלרים להגיה ממונו ההעתיקות כאשר כי זה הדונמא
הונה מכ"י הרב רבנו משה בן מיימונו עלונו ותחיתת ידו (עלם ידו ממש) עליו ע"י בם' גמי אקספרד
(לונדון תר"י) ותמלא הענין ומבאר וינעם לנפשך. בענין שבר בעלי המגיהים נמלא גם בן במס' שקלים
(פ"ר הלכה ד') והרמב"ם העלה דין זה להלכה פסוקה ומקע היסוד בקפרו יד החזקה (הלכות שקלים
הלכה ז').

(2) **החכם שד"ל** נר"ו (3) בהוספה לסי' הפלחה שבעריכין חלק האחרון ודפוס וויען תרכ"א) כתב
טעם והנהגה למלא **מסורה** שהיא **סימן** וראיותיו: ראשונה על פי פרקי הכלות
(נדפסו מחדש בק' בית המדרש) שכתוב שם "ויסימנא דהדא הלככה למיגרם חילון שמהתא רבדיא
מעורערוקיא עד עורערוקית ניגרם הדא מוסורתא יה אחל נר פן שכנס עקת המכות האלה
יה אחל וכו' חין אלה סימן לאחיות שלריך להסיף בסוף השם עורערוקית הנכפל כאן כמה פעמים

(א) צפירוש העיוחס לרשי' לדה"י (כ"א ח' כ"ט) כ' "וזוה שמפרש צסוק מנלת
ירושלמי" ט"ם הוא וז"ל ת ע כ י ת, והרצ המפרש ומעתיק דה"י דפוס לאנדויל
הרצ המופלג אצ"ד צק"ק ע"ח מהר" יוסף ווייסע נ"י לא דק הטיצ צמצול שלו ע"ט.
(3) אם תמלא בה וכה אחר שם שד"ל לו שי"ר את צרכת ההיחס נר"ו ידוע תדע
כי צעת כתצתי זאת עודם היו תפארתנו צחיים חיתם ינוחו על משכצותם
צלום.

מ ב ו א

אם נשים עין בחינתנו על ספר יאי"ר נתי"ב להחכם ר' יצחק נתן (1) אשר ערך וסידר ספר ומנה הפסוקים בשיווי מלותיהם הן בפועלים והן בשמות וגם בתארים למען ימצא בנקל כל מחפש אחר פסוק הנצרך לענינו אשר בו המלה התאר השם או הפעל עם גדרו ופתרונו עפ"י גזרו ובנינו ועל הכרוך אחריו בשלמות יותר בשם קונקו"ר דנין על יד החכם בוקסטארף בעין צלולה אנחנו מצאנו כי על סדר ואדני המסורה המערכיית בנו אלה החכמים בנינם עם תאיו אלמיו ופסוריו צוציו ועל פי דעת המסורה המערכיית ותמונתה עלה על דעת הראשון פרא ארלוטו להחל במלאכה זו לתועלת ההונים בתורה בדברי הנביאים ובכתבי הקדש והיא הסיבה את כל העניי הנעשה בזה עד היום.

ועתה נלך הלאה ונשים רעיון הקירנתו על סדר הלימוד ופרוש התורה להלכותיה שהיה נהוג בין קדמונינו איד ומה היה סדר חינוך הלימוד ובאור התורה להתנהג בה כל הימים בזמן מלכי יהודה וישראל בעת עמר הבית אשר בנה שלמה לא נודע לנו ואף גם לא נשאר שום רמז להוציא ממנו דבר תקון וסדר והמעט הנשמר לנו בספרי נביאים הראשונים מרמזים על הפך הענין אשר אנחנו דורשים אחריו כי מרוב השפע והמנוחה איש תחת תחת ותחת תאנתו עזבו דרכי מוסר והלימוד עבדו אלהי העמים סביבותיהם וזיבחו לשדים ולשעירים וכרעו לבעל ומן הספור מציאות ספר תורה בבית ה' (מ"ב כ"ב) ומן התפלאות המלך ושריו על הענין הנמצא כתוב בו עדות ברורה כי עזבו תורת ה' ולא למדו בה ועזבו כל ענינה והלכותיה גם מן עשית הפסח בימים ההם עדות וראיה לזה.

אכן מזמן בית שני והלאה נודע לנו כל סדר לימודם תקנותיהם ומנהגותיהם פירושיהם וביאוריהם בתורה להלכותיה ונמצאים ענינים האלה מפורדים ומפורדים בכל שני התלמודים בבלי וירושלמי ובמדרשים.

וכי. שנים מן לשון הגמללה בפעמים שונים: בזהררת מוסף ליום ב' דשבעות "במיטניות ובמסורות" ביולר להפקה ראשון (אור זרוע זורח) "ועפסקין אחר ונגילה זע"ו סימנו ועפסקין לשבח הנא מסורת ר"ד וקיימין שתי הפסקות יהיו למחר ולאחר פורים בציין ובד"ו "הרי מלת מסורת היא שם נרדף לסימן וציין. וכל זה נראה כי מסורת וסימן שונות נרדפים כי החילה אמרו "סימן מסר להם" ואח"כ קראו לציין הנמסר מסורת והנה "מסורת סיג לתורה" חין ענינו חלף שהקיימים הם סיג לזכירת הסורה והכוונה שהיו מוסרים לתלמידים לענין הסגות הנללות והמקורות שבהם וכן לקלל הלכות שבעותה" עכ"ל. ועיין לקמן כי מלאתי מן המקורה עלמה רא"י לחיזוק דבריו ושם העתקתי לשון המקורה וליון וקוונה והוקפתי עוד דברים ונדעת עליו.

(1) כפי השמועה אשר קפדו לנו כותבי קורלי הדורות הרב המכר איננו הראשון בחבור זה רק כומר אחד מלומד ובעל לשון הנקרא בשם פרא ארלוטו הגדול כלשון רומי והרב העתיקו כלשון מקורו ללשון עברי.

א

מ ב א

ו'הי כאשר עלו בני הנולה מבבל ויסדו להם לעצמם ממלכה וממשלה
ברשיון המלך כורש והכינו להם את עבודת האלהים בבית ה' הביאו
אתם תקנות ומנהגים ואופנים שונים בעניני אמונה והדת בשמירת התורה
והמצות והרבה בתי אבות לשבטיהם משפחות משפחות לבדיהן וקהלות קהלות
ממקומות מדינות ועירות שונות כאשר נקבצו ובאו בלי ספק היו מנהיגים
תקנותיהם וסדריהם בענין שמירת התורה ובאוריה שונות דא מן דא נהרא
נהרא פשטא: אלה שמרו את השבת על דרך מיוחד להם כפי הנמסר להם
מראש בית אבותיהם את באור המצוה הנוגעת לעניני שבת להלכותיה.
ואלה על סדר ויסוד אחר. אלה בעניני מאכלי אסורות לברם על פי פירושם
בקבלת אבותיהם על דרך מיוחד ואלה באותו ענין ג"כ על דרך מיוחד (1)
אלה באסורי עריות וחיתון על דרך זה ואלה על דרך אחר. ועל עניני שבת
בנידן שמירתו וקדושתו ועל ענין אסורי עריות וחיתון מצאנו בפרוש כי
הנביא נחמיה (נחמי' י"ג, ט"ו. כ"ג.) הוכיחם על דבר קבלתם המשובשה
ככתוב מפורש שם (עזרא י') וכמו כן בודאי בשאר כל המצות ושמירת התורה
להלכותיה. (2)

וכאשר ראו ראשי האבות התעורה ונדולו הדור ומנהיגיו וכהני ה' העומדים
 על משמרת פקודת הרת את השערוריה והערבוביה וכן לא תקום
 ולא תהיה מצאו לנכון ליישר פי' התורה ולהשוות הלכותיה להיותה אחת

(1) **וחלוקי** דעות כאלה נשארים עוד בחלמוד ד"ו במקומו של ר"י היו חולקין בשר עוף בחלב,
 ובדורות שקדומין לנו זה ד' מאות שנה מאלו בדרך אשכנז פה חולקין חלב הקשה
 ומועבר לנהר רינוס ה' אסור בליכופא אסור לשא שתי נשים וכעריית מחשבה ונשאר חלקי חבל
 מותר ועוד כהנה וכהנה וזה שמונת בקהלה זו אסורה בקהלה שנתה.

(2) **נודע** לכל דור בקורות דה"י מיומות עולם עד היום כי לכל אומה ואומה מצינו אמונה ודת
 שהיא אף גם אלה הקדמונים עובדי הנצרים יש ביניהם בכל נוחח ונוחח ובכל מקומות
 מושבותם שונים וחילופים בעניני ונהגי דתם הן קלות והן חמורות בפרש תורתם וספר חקם שונים
 דא מן דא ולכל בית אב למשפחותיהם יש להם שמועות וספורים מושכות למעלה מעלה להם מפה
 לפה עד ראש בית אבותם ועליהם נוסדו קורות דברי ימייהם תקנותיהם ומונהגיהם אף בעניני דתיהם
 וחוקיהם. **וכמו** כן לדעתנו היה בין הגולים ששבו מבל (ואמר בחלמוד כעין רמז לזה שאמרתי
 שמוות המלכים העלו עמם מבל) ואדמה בנפשי כי אלה הענינים — אלה הקבלות צירם כוון
 שמירת שבת ע"ד זה ואלה ער"ו וכדומה כפי התורה — הן הנה הנקראות "**הלכה למשה מסיני**"
 דהיינו הדברים המיוחדים ביניהם בענין ועניני חקן המלוה בחוריה ובפרושיה והמזיקין בה משפחה
 ומשפחה ומרשה להם מלכותיהם ואבותיהם מלכותיהם עד ראש האומה **משה** המקבל התורה ולמעלה
 ודא היא ג"כ הנקראת "**תורה שבעל פה**" וזהו סרה החלונה שוליון הרבה על חושב"פ ומונין
 את חכמי ישראל המאמינים בה וביומר הקדמים שובלי הרבנים היוצאים חלולים במערכת המלחמה
 ואמר כי החכמים הראשונים אלה אנשי כה"ג למעלה ולמטה מהם חכמי הזווגות שמעון בן שטח
 שמעון ואבטליון ארמון וכן הם הנה אשר בדו להם מלכס אלה המלות שבעל פה ומהלכות אשר לא
 נכתבו בחר היטב בחורה, אף כפי השעתי הדבר קרוב להאמת ולהיפך מאשר אמרו אלה, כי אלה

בכל עניניה דיניה והלכותיה בכל האומה בכל מקומות מושבותם תורה אחת
לנו ולאזרח ותקנו לחבליה זאת בתי מדרשות ובתי כנסיות ללמוד התורה
ופרושיה על פי יסוד ועקר אחד והיתר שתקעו במקום נאמן והשתדלו בכל
עז ותעצומות לאחוז ולסבך את כל הדברים בעיני שמירת הדת והאמונה חקים
ונזרות ועשיית המצות להלכותיהן בלשון המצוה הכתובה בתורה ושמו כל
מנמתם למען הוציא כוונתם אל הפועל להעמיק בכאור התור' ודברי הנביאים (1)
וירדו במצולות העיין האמתי להעמיק במחקר הלשון לסמוך ההלכה בהכרה
אחת או באות אחת על פי בנין המלה ההיא ונזרתה.

ו"ש להתפלא באמת כי יפתח לפנינו איזה מסכתא שתהיה הן מן הבבלי
והן מן הירושלמי או איזה מדרש איך יקרא בשם ונעיין רק בדרך אחד
ונמצא הזכרת הפסוקים אחת לאחת (הנפרדים במקומות מושבותם בתנ"ך)
להחזיק הענין שדנין עליו איך הוא בכח זכרון אנוש ילוד אשה שבע רוננו
ובעל שכחה להיות בקי כל כך בספר מה מן הספרים יהי מה כמו שאנחנו
פוגשים את בעלי התלמוד הם ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהם בקיאים בים
הגדול תורה נביאים וכתובים (הכל בערבוביא מצות תוכחות נחמות קורות

עולי כנל ראשי העדה הראשונים וזוהי העם וזוהיג' הדת אנשי כנסת הגדולה והנאים אחריהם כל
צעלי משנה והאמוראים עד סוף חתימת התלמוד והרענים סבוראי והנאונים וראשי כלה בנו דיק
וישפכו קוללות לכל יפילו פרוזות בחומות התורה כי חלקו לגזרים עפ"י הדברים שהביאו אחס צידה
ונצבל סורי ואשור ואת אשר למדו בין הגוים שנחשערו צהם ולהרבה תורות כמקשר הערים היו תורות
ישראל וגם צפי' המלות נחלקו לחלקים ע"פ פירושים ונאורים שפי' לדעת סכומיהם נולדו וגדלו
בהם בלתי אומתיים ונאומים וההרו ראשי האומה להביא הכל אל יבשת האמת והאחדות על קדר
עקרי התורה ויבגו וימרו ליקר הכל עפ"י קדר נכון והעריכו והשאו כל שמועה ושמועה ובחנו
כל פרוש ונאור בנאומה מן המלות איך ומה חשונה ותקנו הכל על פי חקירת הלשון אם סובלת הנאור
הוא ולדמות השמועה לפי הכתוב והמכוון זה לא חדשו דבר ולא בדו דבר (2) והעם לא
התפלאלו עליהם כאשר הכל היה מקור באומה בין כל בתי אבות וראשי המשפחות ורק השחלותם
(ועל זה יש להורות להם) היה לתקוע הכל בחד צמקום נאמן וצמקמורים אומתיים וחזקים עפ"י
הכתוב בפירות נחורה.

(1) ללמוד התורה דברי הנביאים על דרך יקורי הלשון ועקריה ולהיות בקי בהם ובשמותיהם הי'
יקר והשוב מאל צעירי הקדמונים וציומר אלה מורי ההלכות ולכן חקנו ללמוד כן בנתי
ומדרשות וכל כך היה חשוב עד כי השם קרא היה לאחר כבוד ברכות הזמן ומי שהשתדל מאל

(2) מה שכתבתי לעיל (דף י') כי לא נודע לנו סדר הלמוד ופי' התורה
להלכותיה צומן בית ראשון אין כוונתי צהחלט רק שלא נשמר לנו צפרעות
זכרון צספר כי צלי ספק צלו דוד התקנות וההלכות ופרושי המלות מזמן
ההוא כמו שלשלת אל הדורות האחרונות וצכן נשאלו בין העם צאלה ע' שנה
צצצל וצכל אלויות פוריהם רק נשתנו סנוי עמוס מאשר היו לפנים לפעמים
ע"י הוספות ולפעמים ע"י מוגדעות הכל כפי מה שלמדו צהתעדרות צבוים
כי לתקן תקנות לא נודעו ולהוליל הלכות חדשות הצלי שיחלק עליהם אנשי

דה"י בלתי סדר מענין לענין) ובכחם להשיב מני' ובי' על רנע חדא מן פסוקים נפרדים זה מזה אשר לא יקרבו אחד לאחד כי זה בראש התורה וזה בסוף דה"י וכדומה ולא יקרבו בענינים ורגיל על לשונם לשאול על ההלכה ששמעה יוצאת מפי רבו בעת למודו קושיות חזקות כראי מוצקות נבנות ונוסדות על אדני הלשון מן פסוקי הנ"ך כמעין המתנבר ועל כל תשובה או תירוץ מרבו שאלה וקושיה אחרת יותרת חזקות מהראשונות ונ"כ מיוסדות על פסוקים ומאמרי הנבואה וכמעט אין להאמין שהוא מונח בכח אנושי רק כח זכרון מלאכי אלהים ולמעלה מטבע החומרי ויותר כי נשים עין בוחנת במדרשים כי שם הראו נפלאות אידן ספרו ומנו לפעמים יותר מעשרים פסוקים (מפוזרים במקומם) אחד לא' ואמרו כל מקום שכ' בזה הלשון יורה כך וכך והכל מיוסד על כללי הלשון ויסודי הדקדוק אין בהם נפתל¹).

להעמיק בו וידע להשתמש בלשון הפסוקים המפתחים על מקומם הראוי נקרא לכבוד והדר בעיני העם כמו ר' חייא ה"י נקרא ר"ה קרא ובאליה רבתי דף ע"ח "ח"ר חייא קרא בשם בשם רבי שמואל בר נחמן" פי' הנמנות הכנה שנקרא כן על שהיה בקי במקרא ורבים הם בספר הזה. ר' חייא קרא נרכות לי' גמדות כ"ו. יצמות מ'. מתרי ותלת קוראי שמייע לי ח"ל רש' אחלחא קראי וג' חכמים גדולים שהם כדי לסייג עליהם שהם בעלי מקרא עכ"ל. מלאנו התאר "קראים טובים" עי' ילקוט השע' רמ"ז תקל"ז ובאמת מלאנו גם נערים עורס דבי רב והיו בקיאים בדברי נביאים עד להפלא והיה קיומן עובד לכשיגדל יהיה לאחר מורי העם העוסקים בהלכות התורה וכן מלאנו בנח' גמין (דף) ריב"ח הלך לפדות נער אחד שהיה אסור בבית אסורים ועמד על פתח הסהר ותאל אח הנער בלשון הפסוק (בישע"י סי' נ"ב, כ"ב) בחלי הראשון של הפסוק "וי נתן למשיסה יעקב וישראל לבחזים" והנער הבין שאלתו והשיב לו חשונה נכונה בחלי האחרון של הפסוק "הלא זו מעלתו לו ולא אבו דבריו הלך ולא שמעו בתורתו" ולא זו משם עד שפדאו בנמון רב ואמר מוצעת היא שהיה מורה הוראה בישראל וכפי קפור הנגזר שם כן ה"י ליונים הנבאים.

1) כל ההלכות וכל האגדות שנמכרים על פסוקים ונגזו על אדני דברי נביאים כולם על פי יסודי דקדוק הלשון כמו שהמה עוד היום כתובים ורשומים בספרי דקדוק רק לא כוונת הכללים וחקי הלשון ובאלה השמות (מלות מלאכותיות טעמיות) שאנו מכנים אותם דיני הלשון עפ"י

הדור אי אפשר להאמין וזה לדעתי צמלות והלכות תפלין — אשר טחו עליהם לינאי הדור טיח טפל ואמרו (וגם הקראים) שהוא דבר שנתחדש צימיו חסידו ירושלי' ואנשי מעשה תקבת כת האיסויים ולא ה' לעולמי' ולא נודע צמזם הצית הראשון — כי איך נוכל לשער דבר שהוא טורח כמו תפלין והנחתם שלא היה מעולם נהוג בהאומה שיצא איש או אנשים כת או כתות ויאמרו כך נעשה בכל יום תמיד והוא חיוז ומפורסם בתורה איוה פעמיים וקשדתם וגו' מצלי שאנשי הדור ינבזירו כנגדם וכנגד תקבתם ולא זו צללר הדבר כתוצא מפורש היטב ע"פי ההלכות שהיו מקובלות מדור דור שצמלות הנחת תפלין מנהג קדמון הוא הלא הלכה מפורשה איך יתנהג הכהן צשעת העבודה צהנחת תפלין אמרם ז"ל "שערו היה נראה צין צין למלנפת ששם מניח תפלין" (צחיס י"ט א') ועי' דרמנצ"ס הלכות כלי מקדש פ"י ה"ו ועי' מס' ערכין דף ג' ע"ב:

ועתה אחר עריכת הדברים האלה עד הנה אוכיח איך תקנו סדר הלימוד בבתי מדרשיהם ואומר כי השבילו עשו בדורות ההמה לפי מה שראו סדר למוד החכמות בין העם שדרו שבעים שנה חמה הכלליים שהיו מלימודים בהנדסי לענין מדידת הכוכבים ומשמרי השמים שהי' שעשועם כל הימים ולעמק זה צריכים עזר מסדר הערכות הענינים ומספרים אחד לאחד (1) ובימי החשמונאים כשנבדלו היונים (2) הם חמה בעלי הגיון וחוקרי הלשון מעולם (3) גם מהם למדו סדר הערכות הלימודים.

והנה ראשית הכל בלי פוגה סדרי פסוקי תורה ודברי הנביאים על פי שווי מלותיהם שרשיהם בניניהם וגזרתיהם והועילו מאד בזה לזכור כל המלות והתבות שווים בענינם ובבאורם ולתכלית זאת תקנו סופסים וקונטרסים מאלה הערכות ולוחות ונתנום ביד התלמידים ובודאי גם

אשר הורו לנו חכמי הדקדוק כספריהם (הבא' לסס מחקי לשון ערבי) הלא נמצא הרבה פעמים שמפליגין ופליגין ויורעין לחלק בין עבר ונחלע ובין עתיד ומהפך לעבר (אשר נחפזים בו מדרקקים החדשים כי הנה נמצא האכן היקרה) ונעמיין מאלד בזה להוילא ההלכה ההיא שהיו עוסקין בה וכמו כן חסא ציצמות ועומדים להשכיל על הפסוק הנאמר ביבם **ועמד ואמר** ע"ש. וכן הרבה ענינים שחללים רק בניקוד הנולה וע"י זה נשחנה הענין כונו בערכין (דף ל"א) אל תקרא **ממנו** אלא **ממנו** שם נראה שכונו רק על נקוד הדגש כו"ן כי בזה יש עוד היום החילוק בין מנחמי ומערכאי והרבה הרבה בכמו אלה נמצא כל הש"ס. גם נמצאים הרבה מדרשים ואגדות שחלו דבריהם בשמש הלשון אם המלה נסמך לזאת הנולה כך ענינה וכדומה ולקמן נמצא קורא נכבד הרבה ענינים שהבאתי לרא' מן התלמוד ומן המדרשים כי כללי דקדוק היו ידועים להם והשתמשו בהם.

(1) **ואנחנו** נמצאו כי חכמי ההוראה והרשנים אהבו מאלד הקדר הכוון מהקבל אל הכבד ומלויין בסמנים ובכך נחנו קיומים להלכות ולדברי פתגם מוסרם זה בכה זה בכה כמו שאמרו במס' דף פ"ו ר' אבינא סוף הוראה וקיומך חבינה לאחריתם ונמס' חולין דף ס"ב חרנגולא דאגמא אקריא חרנגולת דאגמא שרי וקיומך עמומי ולא עמומית ובאשר נקבצו וכלו בשיטה אחת הרבה דנים זה אחר זה נתנו בראשה קי' בראשי חבות או לזיין חזיה הלכות להורות כהאי אמורא או תנא כמו יע"ל כג"ס וכדומה לאלה הענינים (ועי' במ' ראשון לזיון להרב המופלג מוה' יעקב דרילל שהפליג לדבר בהשכל מאלה הזיונים (ווינץ תרכו) ותמצא נחמ).

(2) **ומה** שאקרו ללמוד חכמות יונית הלא נאמר ונשנה על דבר האקור כידוע לכל מעיין ולא היה האקור כללי שהרי להקריבים למלכות התירו וכל התלמוד נמצא מלשונות יונית ומה נראה שהיו בקיאים בה עפ"י למוד התחמות ועוד שהרי מפארים ומדריים תהלות לשון יונית ודרש יפת אליהם ליפת בענין העתקת התורה לשון יוני והעקר מה שמפאר הרמב"ם בפירושו המשניות סוף סוטה ע"ש.

(3) **חיונים** היו הראשונים אשר החלו לדבר על קלח מלות על חוכן ענינים על פי הפילוסופיא וכן הלכו האלה לדבר מכללי הלשון והחיבור החבות אלה לאלה על פי עטם וענין מאותו הענין הנקרא (**גראמטיק**) (דקדוק הלשון) ומן היונים למדו הכללים כללי הלשון ומן הכללים למדו הערבים ואלה היו משלימי הכנין לבנות מלככת הדקדוק שזמה בכל האופנים וכל מלות המלככות ואנחנו בני עבר לרעתי והשערתי ידענו כללי חבור הלשון מאל היינו לעם ולקמן אוכיח הדבר הזה בדברי עטם ורליה.

מבוא

מו

חלמידים תקנו לעצמם קונטרסים מהערכות כאלה באופנים שונים זה בכה וזה בכה הכל כפי השערות ונצרך לענינו ודי ספוקו (1) ועל ידי הערכות האלה (מערכת הלוחות) היה ביכולת כל תלמיד ומבין מיד כי שמע ההלכה יוצאה מפי רבו או מפי חברו להשיב לו מן הפסוקים המפורשים במקומות מושבותם שווים בענינם (2) או להביא לו רא' וכדומה כפי הנצרך לאותו ההלכה וכמו כן ה' בנקל לכל דרשן להביא כל הפסוקים זה אחר זה להחזיק את דרשתו והענין אשר היה עסוק בו והערכות לוחות ורשימות כאלה נקראת בלשון החכמה (Concordanz) קונקורדאנץ משרש המלה ברומי (Concors) (איינטרעטיג) והספר הידועה לנו ומונח לפנינו בשם הנ"ל נעתק בלשון אשכנזי במובנו האמתי פִּינְדֶּרְעֶרְלִיכִיטִיט, ביבען³ רעגיסטער, נאטווייגע ביבען³) ועל ידי אלה סופסי הרשימות ולוחות הערכות להועיל לזכרון לעזרו ולסמכו בסדר למודו יצא לנו "המסורה" שלנו ועל פי מובנת המלה שגדרה החכם שר"ל אשר הבאתי לעיל. (4)

ומציאנו בבבלי ובירושלמי וגם במדרשים מאמרים מפורשים המורים באצבע ומרמזים על סדר זה ותקונים כאלה לעשות רשימות רשימות איתא במס' ערובין (דף כ"א ע"ב) דרש רבא מאי דכתיב ויורר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם וגו' למד דעת את העם דאנמריה

(1) **וראיה** לוחות להשערה ולסמכה על עמוד חזק כי כך היה דרכם בבתי אולפנין ללמוד פסוקים פסוקים שאלו כי הקדמונים חפ גם מגדולי ההנאים נהגו להם לסימן לשלול את פי החינוך היותא נבית הספר שיאמר להם את פסוקו (פסוק שלו) פסוק לי פסוקך שהיה לומר בזהו יום ואם היה הלימוד על סדר' ככתוב בספר חזק נובל לדעות ולשער לאמר "פסוק לי פסוקך" גם מן הנער השבוי בבית הספר שפדאו ריב"ה אשר הבאתי לעיל ששאל לו שאלה בלשון חלק הראשון מהפסוק והחינוך השיב לו תשובה נכונה בחלק האחרון מהפסוק רא' להשערה.

(2) **ביתא** מס' פסחים בדרך הראשון ונחמה חזק "לההלכה אור לארבעה עשר" נקבלו ונצא בגמרא כל הפסוקי בעוקמו' שונות בעונותם "אור" אם הוא אור היום או אור לילה זה פריך מוסיב ויקרא אלהים לאור יום הללו כל כוכבי אור לאור יקום רוחה ע"ש ונענין הגזירה שזה אור רוחים את סדר זה צענינו חזק מנמים נלות שוות להוליא הדין וההלכה היא ולקמן אוכית זה באריות ובראיות נכוחות.

(3) **חפי'** יונשו קיב לחורה" כבר כתבתי לעיל ופה אשנה עוד הפעם לדעתי והשערה דהיינו להגביל למוד החורה ע"י סוגי פסוקים (כמו **סוג ומין**) להביא כל הפסוקים שווים בעולותיהם ואותיותיהם בגדר אחד עם כללי דקדוקיהם ומן המאמרים הנסמכים שם במשנה 'והעמידו חלומים הרבה' נראה כי כל המשנה מקשר הלימוד מדגרת ולא יוכל להיות פ' "סיג" משמרת למשמרת רק כאשר אחרתי לעשות סוגים להועיל לזכרון ולהקל הלימוד על החלומים והוא לחיזוק החורה.

(4) **מסורה סימן מערכת** או סיג מוכן קֶאֱנֶקְרָדֶרֶחֶן (רעגיסטער, נאטווייגער) ומלחתי רא' לדברי החכם שר"ל אשר הבאתי לעיל (דף ע"י) שנתל "מסורה" מובנה בהשאלה "סימן" וכן לטון המסורה עלמה והיא משמשת במלה זו ע"י מוכן זה ח"ל המסורה (ויקרא ז' כ"ד) "וחלב נבלה וחלב" ה' ראשי פסוקים ומקורחא ונחל **ומסוריתא** מנח' דהיינו כאשר נמלאים

בסימני טעמים ואסברה במאי דמי ליה (פי' רש' קבע לה מסורת וסימני בין בתבות המקרא בין בנירסה של משנה) איזן וחקר וגו' אמר עולא אמר רבי אלעזר בתחילה היתה תורה דומה לכפיפה שאין לה אזנים עד שבא שלמה ועשה לה אזנים. (1)

ובמסכת קדושין (דף ל' ע"א) איתא לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה שהיו אומרים וי' דגחון חצי של אותיות של ס"ת (פי' רש"י כדכתיב ומשפחת סופרים יושבי יעבך (דה"א ב')). ותחכמים הראשונים זרזו על סדר לימוד כזה למען יהיה הדברים שגורים בפיהם ואמרו (שם) ת"ר ושננתם שיהיו דברי תורה מחודדים בפך שאם ישאל לך אדם דבר אל תגמנם ותאמר לו אלא אמור לו מיד (2).

ובזה נבין דברי ר"א בחור (מסורת המסרת הקדמה שלישית) "והאמת ששמעתי אני שאם היו כל דברי המסרת הגדולה אשר ראיתי אני בימי כלם כתובים וקשורים יחד על ספר ירבה כמותו בכמות כל העשרים וארבע (3) וכו' וגם מה שנמצא כתוב בגליונות הספרים אינו אלא קצור מהמסרה הגדולה כי ודאי כעלי המסרת לא כתבו דבריהם סביב הגליונות

ב' מלות דומות סמוכות זו לזו ומלה אחת מנדלת ביניהן והוא כמו סימן ומה וסימן מה" ואלה ח' פסוקים מנויים במקורה גדולה (בפרעות לא מנה המקורה רק ז' והרב בעל מנין חדות מלא השמיני והוא "ואת" (דברים י"א ג')). ומה שרלו מפרשי המקורה ומבשרי מלותיה ופותרי חדותיה לנלח מסורתא "כתובה" כאשר הוא חמיד ההתנגדות בדברי חז"ל ומנלת מקרא באמרו יש אם למקורה ויש אם למקרא המה דברים בלתי מוכנים כי מה מוכן הוא בלשון מסורתא מכל ומקורא מכל אם נבארן "כתוב" מכל "וכסוב" מכל הלל הכל כסוב הוא.

(1) רש"י ז"ל הלך לפרש כוונת רז"ל במלה זו בדרך דרש וכו' עשה לה אזנים שחקן ערובין וידים ע"ש אך לדעתי כוונת חז"ל על סדר הלמוד דהיינו ספר שהוא מעורב בעניניו (וכמו שאמרו אין מוקדם ומאוחר כמורה דהיינו אין קדמים) קשה להשתמש בו כמו בכלי גדול בלי בית יד והוא קיור אותה ע"פי ערכים להקל על הזכרון וזה עשה לה אזנים והוא כעין שנאמר בלשון אשכנזי מכוון למלה לאחור דבר מה על זר הנכון (האחד האבען) וכמו שבארתי לעיל עשו קינ לתורה הכוונה לקדר כל ענינים השווים בגדר מיוחד ערובות מעטות ערובות מעטות שכל חלק וחלק השווה ודומה לו גרופפירען או כמו קונקורדן מורה רעגיסטער).

(2) וחדוד מה לא נוכל להשיג רק על ידי ליונים ורשימות שוות ודומות וקדר מה מקיל מאוד על הזכרון להעלות על דעמו ענינים שעברו בעת יזכר בו.

(3) אך המקורה המערכית אשר נדפסה בראשונה ע"י יעקב בן אדוניו יקר ממליחת ככ"י ואכזי לא ידעתי זכרונה בשום רשימת הספרים ויש לתמוה מה זאת הקבה ואולי ר' יעקב הכ"ל היה מקדמה מחדש עפ"י ק' אכלה ואכלה כמ"ש ר"א הבחור בפרס הכ"ל "וכבר כתבתי בהקדמה המרויחת כי לא נמצא ספר מחובר ומנונה רק ספר אכלה ואכלה חקרא בן בעבור החלפתו גם כל המקרה הנדפסת פה ויחזיקו בעשרים וארבע הגדול רובו אינו אלא מפסד ההוא. ע"כ" ונאמר שנדפסה פעם אחת שוב לא נכתבה ושום מעתיק והס' אכלה ואכלה עלמו יקר במליחות כאשר כתבתי לעיל (דף ה').

כי קצר המצע מהשתרע והיריעה קטנה מהכיל את כל דבריהם אך כתבו דבריהם קונטרס קונטרס ולמדם רבים ונתפשטו ההעתקות ההם הנה והנה והסופרים כותבי המקרא לקטו מהם איש כל הישר בעיניהם וכתבום סביב הגלינות למעלה ולמטה (1) יש האריך ויש קצר לפי גודל כרך הספר וקטנותו "ע"כ. כי לפי השערותנו הדבר הי' מסור ביד המורים וגם ביד התלמידים וכל אחד און וחקר רשימות (2) סוגים לוחות וערכים ומסכת * כאלה (קונקורדנץ, העפטה) הכל כפי ענינו וכפי הנצרך לו לאותו הענין וע"כ היו נמצאים הרבה מהם זה בכה וזה בכה. (3)

המסורה כבר היה לעולמים זמן הרבה קודם הנמרא וחכמי הדורות השתמשו בה להאגדה ולהלכה ובלשונה לצורך כללי דקדוק ומעוטים ביד מי שאמר כי חכמי הקראים הראשונים במחקר לשון עברי ובחבור ספרי דקדוק ומאספי שרשי המלים וחכמי הרבנים כרוכים אחריהם.

כבר אמרנו כי מערכת המסורה היתה כלי אומנות בבתי המדרשים והיתה זמן רב קודם הנמרא וחיון מתועלתה לזכור כל הפסוקים ערוכים

(1) תמיה וגדולה היא אלי מדוע לא נמלנו בין כל כ"י מן המסורה גם מה שמוצא מונח בספרים אחרים שמי דנומאות שוות ודומות בנוסחאותיהן אך לפי שתי קרה המונח דהיינו כאשר מילאה לעולם ע"פי הרבה מחברים מורים ותלמידים בבתי מדרשות בארצות פזוריהן או כמ"ס הכהור "הסופרים כותבי המקרא לקטו מהם איש כל הישר בעיניו" ובאשר שדוגמאותיה ח"ק שוות ענין זה ראה חזקה ואומתים להשערתם שכלית המסרה לא היתה לחיל וחומה לכ"ד ספרי קדש ושומרת שלא יפול בהם חילוף או תמורה כי לפי"ז היא לריכה להיות חזקה ועומדת כמור במים אדירים וכעץ שחול על פלגי מים אשר עלהו לא יפול אבל אם נודדה כקנה מפני הרוח כאשר תמלא לראי' באלה השונות התלמידים שגזיחים מקורות משונות משלנו ואשר לא נמלאת בדפוס כלל וכלל. (עי' השונות בן ששה דף 23) מי יעלה על דעתו שהקשר יהי שומר הגן.

(2) ובוראי היו חכמים שהיה בקיאים מאוד באקרא כמו אלה הממלאים גם קרא כאשר כתבתי לעיל (דף י"ב בהערה) ואחזו בזה לאומנותם לפרנס בהם והכינו רשימות (קונקורדנץ) דאנלעהפטה כאלה למכרם לבתי מדרשים ותלמידים.

(*) בזמן הגמרא היה הכהן בין העמים לחבר ולאגוד ולארז גזילים וגליטות לספר אחד וכבר פסק המנהג לעשות מגילות ומגילות (גלילות) וזהו אשר נכח מלה מסכת מלשון אם המסכת (שופטים) לא כמו שמכארו הרב חו"ע (געוועבט) שזה דומה לשכזי (העפטה) לכן חלקי חלקי התלמוד ושאר ספרים כמו במילתא כל אחד מקודר לפי ענינו נקראים מסכת.

(3) עור ראה אחת וגדולה היא אלי שהי' קדר למודם על דרך ששערת ויהי' להם רשימות מערכות בסדרי הפסוקים (קונקורדנץ) ובאלה הי' ג"כ כלולים כללי דקדוק הלשון ויושר הכתיבה אם מלאה או חסרה והיא: בנא' פסחים (דף ג' ע"א) "דאמר ר"י ב"ל לעולם אל יוליא ארס דבר מוגזע מפיו שהרי עקס הכחז שמונה אותיות ולא הוליא דבר מוגזע מפיו שנאמר מן

ושמורים היתה נ"כ לתועלת הוצאת הלכה והאנדה ועוד זאת חיל וחומה לשמירת הלשון וקיומה לעבדה ולשמרה במהרה כי בלעדי יסודיה וכלליה אשר עליהן נבנו אדני הבתה לא ירים איש את ידו להוציא ההלכה או לדרוש האנדה או להבין איך הוציאו כי הלכה והאנדה על אדני כללי הלשון מיוסדות ותלויות בצחיותה וסדר הגיונה.

סדר כללי הלשון הנקרא כעת בפי מחברנו "דקדוק" (1) ישן נושן הוא וצעד תמיד עם השפה העברית הנדבדת הן בימי שלות האומה והן בימי מרודיה אך ורק לא נתרחה כמו שהוא היום ונם לא היה להם כללים יסודיים לדעת ע"פ הנדרים בכלל כל מה שנכנס כזה הנבול רק כתבו על כל מלה ותבה פתרונה לפי עמדתה לשאר המלות הסמוכות לה הן מלפניה והן מלאחריה ונם אלה היוצאים מן הכלל ויושר הכתיבה מלא וחסר וכל זה אנו רואים במסרה הנשארה לנו הן ברפס והן בכ"י שברים שברים (ברכטטיקע) (2). ולחוק הענין שהיה להם בזמן קדם ברורות עולמים כללי

הכונה העהורה וכן הכונה אשר איננה טהורה רב פפא חמר חסע שנאמר כי יהיה כך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה רבינא חמר עשר ו"ו דעבור" ע"כ. וסנה מן לא ינאל כח' שהיה להם לוחות שהיו ערוכות צולות המלואות וחסרות וע"כ היה נקל לו להשיב עשר כי מן יוכל להעלות על זכרונם מני' ובי' מה מלא חסר וביחוד צולות שפעמים ואלים ופעמים חסרים שיוכל לקלוט ולומר זה הוא מלא.

עוד אחת נוסכת קדושין (דף ע"ב ע"ב) "מ"ע דרבי חמי (גר נושא מחרת) חמשה קהלי כתיבי חד לכהנים וחד ללוים וחד לישראלים וחד למשרי מנזר בשחוקי "פי' רש"י גבי אהרת פסולי יוחסין לא יבא מנזר בקהל ה' (ורברים כ"ג) לא יבא לו בקהל (שם) לא יבא עמוני ומנזרי בקהל (שם) לא יבא להם בקהל (שם) דור שלישי יבא להם בקהל דמנזרי ואדמוני (שם) וקהל דגמי פלוע דכא (שם) לא שכיב דלאו וכו'). האם אין לקוח מרשימה העקודרה להכליל זה? ואלה הראיות הבאות רק לדוגמא וישנו למאות ואלפים כש"ס ונדרשים.

(1) בשם זה הכונה המתעסקת לדעת פרעי העולות לכל נושא שהנחנו הנקראת בשאר השונות גראמאטיק אך מתי הסחילו להשתמש בו על כונה זו לא נודע לנו בדברור. הקראים שמיו זמן הרבה קודם רס"ג כבר החזיקו בו כאשר מלאנו בקשר לקוטי קדמוניות וכן המוכן בשם זה המונח בלשון כבר כתב חכם עמונו מהר"ל דוקעס כ"י בקפרו ל"ט. ה"ס. מ"ט. ויטהיילונגן דף קכ"ב ובעלי המורה משנת 847 דף 635 ומה שמלאנו מלה זו הרבה פעמים. בדברי חז"ל בחמונות שונות עלם הכונה ג"כ ההקפדות גמיוחייגריט ונעקום אחד מלאנו שניהם ביחד לכונה מיוחדת מס' ערובין (דף כ"ג ע"א) חמר ר"י א"ר בני יהודה שהקפידו על לשונם וכו' בני גליל שלא הקפידו וכו' לא כמקיימה תורחם ביום מידי בקפיד' חלי' מלתא חלא בני יהודה רדייקי' לישנא וכו' בני גליל דלא רדייקי' ע"כ וע"כ ע"כ. החכם גזיכוס ז"ל מעתיק המלות "רדייקי' לשנא" "איהרע ספיראצ'ע וז'ר'גפ'ע"ל טיג בעארבייטעטען" ודפח"ח.

(2) המסירה כפי אשר היא מונחת לפנינו נדפסה איננה אפילו חלק העשירי ואשר היחה נחמלה וכאשר ראוייה להיות כי נאברה באורך הזמן ע"י עטול האומה וההמשלות לעברה ולשמרה מנחת קולר הכונה כי מלאנו מאמרים שלמים מובאים מנחה בקפרים שונים ואינם מלאים אחריו היום במוקראות שלנו ד"מ הרב ר"ח נחור בקפרו מוסרת המוסרת הקדמה שלישית ודף י"ג ע"ב

מבוא

יח

הלשון 1) לדעתי נוכל לשער ממה שמצאנו בכתובים סדרי המזמורים עפ"י סדר א"ב התחלת כל פסוק וסדר אשת חיל בה' משלי יהיו הכותבים מאלה המזמורים מי שהיו קדמונים הם כי סדר מכיון לאותיות הלשון ראה חזקה על עסם בכללי הניין השפה ורבויה גם מה שמצאנו בדברי הנביאים הננאי והחירוף על בלעני הלשון אות ומופת חותך על התעסקות בסדר הדבור על פי חוקי הלשון גם מה שמצאנו בספר שופטים אמר נא שבלת ויאמר סבלת (שופטים י"ב ו') ולא יכין לדבר כן הוא ג"כ רמז רחוק על שמירת הלשון בטהרה ועי' ניויניוס געטיטע דער העברעאישע ספראזע דף 56 שרצה להוציא מזה על עירוב לשון לעז (צטיית) דיאלקט בלשון עברי.

והנה לפי השערתו כבר אמורה אוסיף עוד הפעם לאמר כי המסורה היתה ההשתלשלות סדר תכונת הלשון אשר היתה מקדם מסור בפי העם במקומות מושבותם והיתה בלי ספק גדולה ומסתעפת על כל אות ואות על כל מלה ומלה הנמצאות אתנו בכ"ד ספרי הקדש והיתה לרונמא ולחק וכל דורש ומבקש להבין פתרון הדברים הלך אצלה לדרוש דברי אלהים חיים ולהבין את משפטי אלהי יעקב ומצאנו די מפורד ומפורד בשני התלמודים ובכל המדרשים אשר אתנו היום שהשתמשו בדברי מסורה וכמסמורת נשועים מחזיקים בה ומעתיקים ממנה מאמרים שלמים 2) לפעמים מה

די זולנאך) מביא לשון מקרה. "בראשית ג' ר"פ יש בזה מדרש" וכן "ויצדל ג' כנגד ג' הנדלות שאומרים בליל מולאי שנת בין אור לחשך" וכל זה לא נוכל לחנו והמעני בספר נחמה שי ימלא לרוב מקורות החקירות בהדפסה.

1) רבים ישחקו עלי ויאמרו לחוק עשה לנו זה האיש בהערה זו הרי בזמן התלמוד לא מלאנו אף רמז רחוק ומרדכי שימוש הלשון כמ"ש בפירוט הכס עמנו מהר"ל דוקעס בעלי אריענו נשנה 843 (דף 167) "בחנם נחפז לאורך ורוחב במשנה למלא רמז דק מכללי דקדוק או ללול דים התלמוד להעלות דרכי שינושי הלשון" אך לא כן הוא עמדי לא לבר שבזמן התלמוד היו כללי הלשון ידועים ככל בתי כנסיות ומדרשים עפ"י ההגיון ויושר השכל אף גם קודם לו זמן הרבה מאל היטה האומה לגוי עוֹסם הלכו בלשונם לאור הגר בלחות השפה ודרכי טעויה.

2) איתא בנאם נדרים (דף ל"ז ע"ב) "אמר רב ילחק מוקרא סופרים ועטור סופרים וקריין ולא כחיבין וכחיבין ולא קריין הלכה למשה מסיני מוקרא סופרים ארץ שמ"ם מצרים עטור סופרים אחר תעבורו (ראשית י"ח) אחר תלך (ש"ס כ"ד) אחר תאסף (במדבר ל"א) קדמו שרים אחר נוגים (תלים ס"ח) להקדק כהררי אל (שם ל"ו) קריין ולא כחיבין פרה דכלתו (ש"ס ח') אים דכאשר ישאל אים דבר האלהים (ש"ס י"ו) באים דנכנתה (ירמיה ל"א) לה דפליע' (שם י') את ההגר הוגר (רות ג') אלי דהגרן (שם ג') אלי דהשעורים (שם) הלין קריין ולא כחבן וכחבן ולא קריין נא דיקלח (מ"ב ה') זאת דהמלך (דברי' ו') ירודך דהדודך (ירמיה ל"א) חמש דפאת נבב (יחזקאל מ"ח) אס דכי גואל (רות ג') הלין כחבן ולא קריין ע"כ. ועמה מי לא יודה כי הוא העתק מקונטרס מוקרה וחלוי בכללי הלשון להבין הדברים ועי' פי' המאמר זה ברשי' בר"י ובראש"ש והוס' וממלא כי כנים דברי. זה העמקתי הנס לבדו רק לדוגמא ואם העיין בתלמוד בעיין השגחה ומצדד השגחה מן הלכה ממלא הרבה כמו זה. והנה אעתיק עוד איזה לדוגמא:

מבוא

כ

שנמצאים עוד היום אצלנו שברים ופסקות ולפעמים מה שלא נשאר מהם שריד 1).

ובכן נצטרך לרנל המלאכה הלאה להוכיח עפ"י עיון השיב בהאנדה במדרשים ובעסקי ההלכה ודיני תורה שבע"פ שיש שייכות ויהם בין האנדה והמסרה 2) והיא האדן עליה בנויה לתלפיות ולאורה ילכו בעלי האנדה ויסעו

איתא בנאס' יומא (יומא דף כ"ב ע"א וע"ב) "והתניא חזקי בן יהודה אומר חמש מקראות בחורה אין להם הכרה שאת (בראשית ד'). משוקדים (שמות כ"ה) מחר (הס י"ז) ארור (בראשית מ"ט) וקם (דברים ל"א) ע"כ והוא העמק מן הנאסרה ח"ל ב' אכלה ואכלה ק"י 194. ה' פסוקים באריות שאין להם הכרה וק"י הלא הם חטיבי שאת או שאת הם לא חטיב. ובראשית עקרו שור ארור או ארור אפס כי עז. ולא הלחם בעמלק מחר או מחר אכני נל. ובמנורה ארבעה נביעים משוקדים או משקדים כפתריה ופרחיה. הקד שוכב עם אשתו וקם או וקם העם הזה וזה ע"כ וכן מלאנו בנאסרה ונערכיית ועיי' תחומא פ' בשלה ילקוט שם וי"ש חס' מדוע לא נקטינה כקדר שהן כחובים בחורה כבר נפטר בנאסרה עלמה (דברים ל"א ע"ז) ע"פ הסקין לזכרון ועי' מנחת שי שם.

איתא צו"ר (סוף מנחם ע' ל"ב) תני ר' ישמעאל זה אחר מ"י קלים וחמורין שכתובים בחורה [מורה הכוונה כל כחצי קדש] הן כסף וגו' השיבנו חליק ק"ו ואין נגנב. (שמות ו') הן צ"ל לא שבעו וק"י חזק ישמעני פרעה. (במדבר י"ב) ויאמר ה' אל משה ואהרן ירוק ירק בפניה ק"ו לשכינה י"ד יום ודבר"י (ל"א) הן בעורני חטאם היום נאמרים הייחם ק"ו ואף כי אחרי מותי. (ירמיה י"ב) כי את רגלים רלח וילאך ק"ו ואין תחמרה את הקוסים. (שם) ובארץ שלום אתה בועה וק"ו ואין תעשה בגאון הירדן. (ש"א כ"ג) הנה אמתו פה ביהודה ירחים ואף כי כלך קעילה. (משלי מ"א) הן לדיק בארץ ישולם ק"ו אף כי רשע חוטא. (אסתר ט') ויאמר הונלך לאסתר המלכה בשושן הבירה וגו' בשאר מדינות מה עשו. (יחזקאל ט"ו) הנה בהיותו תמים לא ילחם לנללכה אף כי אש אכלתהו ויחר ע"כ. ועי' בספר אכלה ואכלה ק"י 182 183 בעינים עהורות הראה ותבין בלב נכון כי המדרש מן וילקוט רוח ק"ג בחורה ובשמואל א' רוח ק"ל העמיק מן הנאסרה ומה שזללנו איה שנינים ומה לזה כבר נפטר מהרב החכם ר"ז צ'רענקאדק כי בהערות המושכלת שם דף 40 41 ע"ש ותנעם לנפשו.

1) ד"מ הערה הקדומה מופת לזה כי בנאסרה שלנו הנדפסה בנאסרות אשר לפנינו לא נזלל זכר מאלה עשרה ק"ו ולא שום רמז (ועי' לעיל דף הערה).

2) להוכיח זה ולהחזיקו בנאסרות בנאסרה נאמן אעמיק הנה הנאסרה מליזה פסוקים ונעדיק ונשזה לה האנדה או הרש אשר רדשוה על הפסוק והוא אשר עליו אנו דינן ונראה אם לא יקום הרב אשר דברנו: **מסרה** בראשית על פסוק אלה תולדות השמים והארץ (בראשית ב' א') **תולדות** ב'. מלאים דמלאים וסי' אלה תולדות השמים אלה תולדות פריץ בנללכה רוח "תולדות ב' מלי דמלי וסי' נמסר בסדר בראשית" א) ועי' נאסרה ונערכיית ערך י"ל ואלה דברי המדרש רבה פ"ב "א"ר שמואל בר כחמן כל תולדות שנאמרו בחורה חסרין בר מן חרין

א) הרב הנפלא עוב' א"ב ווייס כ"י מזכיר זאת המסרה צסס הדדשן הר"ר יעלינעק כ"י צמזא לספרו "מדות סופרים (ווינץ תרכ"ד) דף XIII צוה הלשון צ' מלאים א' דין צ' פרץ" אף צנוסם זו איננה לפנינו בנאסרה העתיק' ולקוח עם' מצין חדות וכן לא יעשה להעתיק רק כפי הנלך לו כי צענינים כאלה החיוצ לרקק בנאסרה הלשון אם יאמר עליו שעשה מלאכתו צאמונה.

כא

מבוא

אלה תולדות פרץ וכו' והרץ ומפני מה לינון חסרין רבי יודן בשם רבי אבון אמר כנגד ו' דברים שנעלך מאדם הראשון וכו'. ובשמות רבה פרשה ל"ד "כל תולדות שבמקרא חסרים חוץ משנים אלה תולדות השמים והארץ ואלה תולדות פרץ ועטם גדול יש להם למה אמר אלה תולדות השמים והארץ ואלה תולדות פרץ וכו'. ועתה מי לא ימלא פרוש כשנמלה היחס שבין המסורה להמדרש והמסורה המנקטת לילדי האגדה. וזאת קורא נעים קח מידי אלה הדברים רק לדוגמא ובהלכות לעייל בחקל המסורה והמדרש חפזם בדברים דומים לזה הרבה מאוד ותמלא כי השערה קרובה להחזיק בה ועוד שנים אביא הנה באשר חזקים הנה מאוד לתקוע היסוד במקום נאמן: **מסרה** (בראשית י"ז י"ז) "ויאמר בלבו ו' וסי' ויאמר י"י אל לבו (ראשית ח' כ"ח) אברהם (שם י"ז י"ז) עשו (שם כ"ז מ"ח) ירבעם (מ"א י"ב) ככל (תהלים י"ד ח') המן (אסתר ו' ו') אמר בלבו כל אמוע (תהלים ו' ו') ויאמר דוד אל לבו (ש"א כ"ז ח') אמר בלבו שכה אל (תהלים י"ג) אמר בלבו לא חדרוש (שם י"ג ע"ב) **מסרה** (מלכים א' י"ב) "אמירה בלבו דוקא בלבו ר' וסי' הלבן מזה שנה יולד (ראשית י"ז י"ז) עשו (שם כ"ז מ"ח) ירבעם (מ"א י"ב) ככל (תהלים י"ד ח') והבדל המן (אסתר ו' ו') אמר בלבו מי יורידני ארץ (עובד' ח') אמר בלבו לא חדרוש (תהלים ו' ו') אמר בלבו שכה אל (שם כ"ז מ"ח) אמר בלבו לא (בל) (שם כ"ז מ"ח) הנה כל מי שיקרא זאת המסרה הן מספר בראשית והן מן ספר מלכים בעינים פתוחות ישיב ויבין כי אין כוננה לערוך מלות שוות ודומות כהגו עסקקעפארם כי פעם כחול לבו ופעם בלבו ופעם נקשר במלת אל רק כוננה להורות פתרון ש' לב קשור והגיונו עסקקעגנע שיהי המסרה במלכים התחלטה "אמירה בלבו דוקא" וכמו כן בראשית אמירה "אמירה בלבו" נראה ברור כי על הפתרון כוננה. ועתה נליין המדרש מול המסורה ח"ל בר' פ' ל"ד "ויאמר ה' אל לבו הרשעים הן ברשות לכן אמר נכל בלבו ויאמר עשו בלבו ויאמר ירבעם בלבו ויאמר המן בלבו אכל הליקים לכן ברשותן וחנה היא מדברת על לבו ויאמר דוד אל לבו ויאמר דניאל על לבו" ובפרשה ס' ח"ל ויאמר עשו בלבו הרשעים ברשות לכן ויאמר עשו בלבו אמר נכל בלבו ויאמר ירבעם בלבו ויאמר המן בלבו אכל הליקים לכן ברשותן וחנה היא מדברת על לבו ויאמר דוד אל לבו ויאמר דניאל על לבו וישם דניאל על לבו דומין לבוראן ויאמר י"י אל לבו" ע"כ. מדרש אסתר על פסוק (ויאמר המן בלבו) הרשעים ברשות לבם ויאמר עשו בלבו אמר נכל בלבו ויאמר ירבעם בלבו ויאמר המן בלבו אכל הליקים לבם ברשותם ה"ד וחנה היא מדברת על לבו וישם דניאל על לבו ויאמר דוד אל לבו דומין לבוראן ויאמר ה' אל לבו" ע"כ. מדרש רבה (פ' ע"ה) "זה אחר משלשה בני אדם שהשבו רעות ולא עמדו ביין עשו וירבעם והמן עשו שנאמר ויאמר עשו בלבו בירבעם כחיד ויאמר ירבעם בלבו בהמן כחיד ויאמר בלבו וכו' ילקוט (מ"א רמז קל"ח) בשם תנחומא "ויאמר ירבעם בלבו כסף סיגים מלפני על חרש שפחים דולקים ולב רע מודר בעשו וחביריו למה הוא דומה וכו' כך עשו ויאמר עשו בלבו אמר נכל בלבו ויאמר המן בלבו" ע"כ. ילקוט (ישעיה רמז, ח"ה) בשם תנחומא כמו ילקוט מלכים ה"ל. ילקוט חזרה (רמז ס"ח) "ויאמר י"י אל לבו הרשעים הן ברשות לכן אמר נכל בלבו ויאמר עשו בלבו ויאמר ירבעם בלבו ויאמר המן בלבו אכל הליקים לכן ברשותן וחנה היא מדברת על לבו ויאמר דוד אל לבו וישם דניאל על לבו דומין לבוראן ויאמר ה' אל לבו לא אוקיף" וכו' ע"כ. מדרש קהלת (פרשת ה') "ורבנן אמרו חילוי רודפיהם של ישראל וכו' ויאמר המן בלבו הרשעים ברשות לבם שנאמר ויאמר עשו בלבו ויאמר ירבעם בלבו אכל הליקים לבם ברשותם דכחיד וחנה מדברת על לבו ויאמר דוד אל לבו וישם דניאל על לבו דומין לבוראן שנאמר ויאמר ה' אל לבו" ע"כ. מדרש ש"ע (מחזור י"ד) "אמר נכל בלבו הרשעים ברשות לכן והליקים לכן ברשות הרשעים ברשות לכן ויאמר עשו בלבו ויאמר המן בלבו אכל הליקים לכן ברשותן וכו' וכן אמר נכל בלבו ויאמר עשו בלבו" וכו' ע"כ. על המסורות אלה האחרונות ולמנון המדרשים הקרובים אליהן ומלו ממקורן עם לויני מקום מחמתם העירי הספר היקר קורות המדרשים **בְּטִטְעִי עֲסָדִיעַ נְסִטְלָעַ** **בְּטִטְעִי עֲסָדִיעַ נְסִטְלָעַ** להחכם המפורסם הפארתא אונגוטה ומכונת ישראל ככלל השיש הנכבד מוה' י"ע ליפמן לונן השם יאריך ימיו לטוב לו

מבוא

כב

שוני ההלכות (1) להוציא הדין לאמתו ממקור עיון הלשון ועצם כוונת המלה ושרשה על פי ההניין מניחי הלשון. ועוד ראייה עצומה על קדמות המסורה כי מצאנו מפוזר ומפורר בתלמוד ובמדרשים שמשתמשין בלשון המסרה ולקחו ממנה מליצות שלמית ומאמרים וגם מלות אשר מציאתן בכראשונה רק במסרה (2) והיא היא המקור לספרי הדקדוק אשר אתנו היום כי חוץ מזה שתכליתה אשר כבר הרחבנו בו הדבור להיות עוזר וסומך ביד הדרשנים וכיד מורי הלכות היתה ספר משמרת צחות הלשון דקדוקיה מעין ומקור לספרי תורת כהנים (ספרא) ספרי דבי רב ומכילתא

ע"ן שם בערלין (ברלין 1832) ז' 326 "אָדער טאָפּפּסט חוים רעזולטאטען דער מסדר" **אומגעקונג** ^b "און פֿערנאָייט" ון השואה שתי אלה המסירות עם המורשים המפחידים המכירים נשכיל ונבין את גודל העיון וההשכלה של החכם הזה והמורה שערך בהגיונו בעת כחב החבור הממר עלי הגליון. זהו רמיה ומורה לנו החיוב על כל ענף דיו בספר הוא לריון ליטב עליה שבעה קקיי הדעת כי אף בקודה קטנה או קו לא כחב ורשם בחנם ולא כמו אלה המנגנים האומרים אין זה כי אם לוח המספרים ורשימת השמות בלי טעם וענין לו ישיכילו ויעיינו היטב ישונו ומדרכם המנונה לנגות ולמחרך בדרי אלהים חיים כי כל דבריו כאומרים באמת וזכר.

17. הרמיה מן כל הקל וחומר שנמצאים במקרא דהיינו בצורה ובנביאים וידוע דרכי ה' (הערה) מקובל גדול בתוספת ועי' בפר אכלה ואכלה ט" (182 183) ועי' לעיל דף (כ' הערה) שם העתקתי עשרה ק"ו כמו שהם נמצאים ב'ס' הנ"ל ואף שיטתו יותר מיו"ד כי המקרה חנא ושייר ונלו דוקא ומפר שלם נקטה ונה שלא נמלא רשימת הק"ו במקרה שלנו אלא המקראות הלא כבר אומרת כי המקרה איננו שלמה לפנינו ועי' על כל אלה העניינים באריות ונעזב עמם ב'ס' הנ"ל בהערות ההכם ר"פ נר"ו. **איתא** בפרו ר"י בן במירא יסוד המים בחג מנין לאומר בשני ונקביהם ונאמר בשני ונקביהם ונאמר בשני כמפסס מ' י' הרי מים נמלנו למדים לנכון המים מן המורה (פ' פנים) (ומ' העניית ד' ג' ומ' סכה דף ו'). ובמ' סכה פ"ק ח"ר בסכות חשני לא בסוכה על גבי סכה ולא בסוכה שחמח האילן ולא בסוכה שחמך הבית חדרה בסכות חרתי משמע א"ר נחמך בר ימח בסכות כתיב חמר וי"ו. ועיני פ"ק רמיהרין דף ד' ע"ב דהניא וכפר וכפר וכפר ע"ש ובהה במקומות הרבה איתא שמונתה (פ' הקמץ) ר"פ חיקלגל לבי רב שמואל חזא יהוא פתחא וכו' א"ל כמאל וכו' מני ר' מואר דהניא בית שאין לו אלא פליס אחד דר"מ מחייב מנחה וחכמים פוערים מ"ע דרבנן מנחות כתיב מ"ע דר"מ דהניא מנחות שמים כשהוא אומר מנחות ב' שניה שאין ח"ל רבוי אחר רבוי וכו' ע"ש. **איתא** במ' יבמות (דף י"ב ע"ב) ובית הלל דכתיב חולא כמאל דכתיב למח דמי דהניא ר' נחמיה אומר כל מינה שלריה למ"ד בתחלתה העיל לה הכתוב (ח"א) כסופה ותנא דבי ר"י כגון אלים אלהים (שמות ע"ה) מחיים מחייתה (שם י"ו) מורים מלריה (ראשית י"ב) דכתיבה (מחזקאל ח') וירושלמית (ד"ה א') וכו' ומהרה ע"כ מ' לא יורה שמואמר זה לקוח מנחות עמוסם כלי משפט מלשון מואר קונטרס המכונה ופה דיבמות הדבר נובע בהכרח כי ע"פ הירושלמי היא תכלית ב"ה להלדוקים (עי' לקמן הארבעה בזה המאמר).

2) בתלמוד ובמדרשים משתמשים הרבה בשלש המסורות ובמגילותיהן. דהיינו בשלוש ומלכותיהן קומטא ווערטער. כמו: אם למקרא אם למסורה לקוח מחופם מסורה והיה אחד ומגליה שהייתה לידם בשלה ולשון אם אם הוועלה הקריאה (וועזע ווטטער) ידוע כספר יורה דבר ומהם להלן באריכות. קנתא לקנתא לא עבדינן מלוי במסורה המסם לולאשו זל"ל רמא

כי אלה הספרים הם המה פתרוני התורה ומצותיה עפ"י יסודי המדות וחקי תושבע"פ נוסדים על אדני כללי הלשון בעומק דקדוקיה. ואלה הספרים בצירוף תלמוד בבלי וירושלמי ומסכתות קטנות וכל הברייתות וכל מה דשנו לנו רבני סבוראי ושברי לוחות מבריות חיצוניות שמסרו לנו הנאונים הראשונים מצאנו כי כל דבריהם נשענים על עמודי המסורה עם לחותיה ורשימותיה ושקדו על ספרי כללי הדקדוק והנשאר מהם לפליטה היא המסורה ומצאנו להוכחה זו משענות חזקות אמיתיות ונצחיות מפורות בכל התלמוד ובהמדרשים וכי השתמשו בכללי דקדוק ובספרי שרשים בפתרון שמות נדרפים ומשותפים (1) גם החלו בימים האחרונים להשתמש במלות מלאכותיות קונטוטוטרטער (2) כפי מעמד חכמת הלשון בימים ההם שלקחו מן הכלדיים ואלה מן היונים כאשר הוכחתי לעיל (דף י"ד) גם קצת

להוכיח שהמליצה במקורה הוקפה היא מן אחד האחרונים אך לא כן דעתי כי נשנה היא כמו קדמות הנקורה עלמה. במקרא לכות בו כל ספרי חז"ל לקוח מן הנקורה כי קראה אותם בכלל בשם קריא ואמרו חז"ל חזרו על כל המקרא וכו' כן לכות פסוק אחר בשם מקרא ומקרא מקורם. חבה לקרא לכל מלה חסד והוג במקורה וגם לכות קיומי הנרת בשם אית אותיות כמו זו מן המסורה. אזכרה בעלי הנקורה מכנין את השם כן ר' בשם אזכרה או אזכרא וכן דגרי חז"ל כחז האזכרות מהב. פסקא קו ארוך בין שתי מלות להפסיק ולהפריש ביניהם ידועה במקורה חז"ל מדרש שמות פרשה ב' "ויאמר משה משה מולא באברהם אברהם יש בו פסיק יעקב יעקב יש בו פסיק שמואל שמואל יש בו פסיק אבל משה משה אין בו פסיק" ע"כ. מוקדם ומאוחר לכות בו הדגים שכתובים בני סדרים ידועה דגרי חז"ל אין מוקדם ומאוחר בתורה. שטח לכות בו לוח צמלות שוות או ענינים שווים.

(1) בענין פתרוני שמות נדרפים ומשותפים עי' לקמן בחלק פתשנן (סי' לו הכח וההצננה לאסוף וללקוט כל פתרוני שמות הנדרפים והמשותפים ושאר פתרוני מלות כפי מה שהן נסמכות למלות אחרות ד"ע אם נסמך אל יחס אל או אל יחס על כמו שמלאנו הפסול צוונת הנדכה על מלות וכדומה לזה הדגה יוכל לחזר ספר שרשים מספיק לכל דורש ומצקס ולא יאמר עוד לשון עזרי צלתי נדרת אין דורש ומצקס אותה כאשר קלרה וחסר' להיפך מלאה היא כרימון צמלות כאחת הלשוניות החיות וברי מלאנו צספרי דקדוק שמציאים ראיות לכללותיהם אשר הכיחו מן התלמוד ומן המדרש כמו שמלאנו צספר חותם תכנית לר"א דרדשי על מלות המשותפות נדפס מחדש צא"ד (תרכ"ב) על ידי החכם הנפלא אור' בצריאל פאלאק שמציא לרוב ראיות מן התלמוד ומדרשים לחזק דגרי.

(2) מלות הסמיות או מלאכותיות קונטוטוטרטער הנכונות בכללי דקדוק הלשון מלאנו מפורות הכה והכה בכל התלמוד ומדרשים ובעלי הסודות ובעלי האגדה השתמשו בהן ומזה נקח לראיה כי עפ"י כללי דקדוק ויסודי הלשון ידרו לעומקי דינאל וצפתרוני המלות צהאגדה ונליעה הכה קלת ומאלה נקח ראיה לשאר.

לשון צמלה זו עשתמשין חלף (אופן) או (כוונה) כדאי' צמס' ר"ה דף ג' ע"א תענית דף ט'. פסחים דף ל"ג : ביטין דף ל'. שזעוה דף מ"ט : כדריש

מבוא

כר

מחכמי העמים נענו בצנור זה ואמרו כמעט ליסוד מוסד כי המסורה היתה מונחת לכללי דקדוק הלשון וסדר עניניה ואחריה נמשכו בעלי התלמוד וז"ל החכם ג'יניוס בספרו קורות לשון עברי (ויילינג 1815) דף 74 "בספרי התלמוד מצאנו רמזים מכללי דקדוק לשון עברי ובתיקון נוסח הכתוב בספרי תנ"ך אשר נמצא אתנו בשלמות בס' המסורה הנמסרה לנו" ע"כ. ועי' עוד

לקיס דלמר ר"ל כי משתמש צאדע ל שו כות אי, דילמא, אלא, דהא, צפניו צמלה זו משתמשין חלק (נוכח) שלא בפניו תמורת (נסתר) כדליתא צצ"ר פ' בהעלתך על פ' ויאמר ה' פתאום.

כלל צמטס הלשון "הרי זה מקרא קצר" מודגל הכלל הזה בכל ספרי חז"ל פעמים אין מספר והוא כלל יסן וקדמון להצנת דצדי הכתוב וכל ספרי דקדוק מטיילין ציה צאדיות וקלדות ומדטימין כל הפסוקים אשר עליהם נוסד הכלל הרי זה מקרא קצר כמו צמכלול (דף כ"ז) "וכן מחסרון המלים צזכור המלה צסמוך כמו וכנודו לאחר לא אתן ותהלתו לפסילים (ישעיה ע"ג) ולא תהלתו כי לא דרים יחכמו וזקנים יצינו משפט (איוב ל"ג) ולא זקנים. וכן צחסרון המלים צהצזון הענין מהמלה הסמוכה לה זולתי זכר המלה החסרה צסמוך ואני תפלה (תהלים ק"ט) חיש תפלה ע"ש.

משמשי צמלת מועט על חסרון דצר מה או חלק לשון קצר וכן חיתא צצראשי' דצה פרשה כ"ג "ועתה ארור אתה ארשצ"ג צג' מקומות דצרו הכתובים בלשון מועט ועתה ארור אתה (ולא פי' צמה נתקבל) ואם דצירה יצא ה' (צמדצר ע"ז) (הל"ל פה לארץ) ואנכי פליתי פי לה' (שופטים י"א) (פליתי פי לנודר) ע"כ.

והנה צלשון מיעוט משתמשת המסורה על קילור ולא חסרון דצר מה ולפעמים גם על הפך הדצוי (עי' סיג לתורה דף כ"ז ע"ג) וזה לדעתי דליה חזקה כי התלמודיים השתמשו צמסורה והיתה להם כלוח כללי דקדוק ולמודה דרך צציאור המלות והענינים ומאמר דצצ"ג הכ"ל לקוח מאחד הטופסים שהיה לו צמסורה.

במלות הסבמיות לשון זכר לשון נקבה משתמשין לרצו והקפידו מאד צחילוק שתי הלשוניות וכן מלאנו פלפול ארוך צלשון הכתוב צמתחיל צלשון נקבה ומסיים צל' נקבה ולשון זכר צאמנע כדליתא צצזחים דף מ"ג ע"ג אמר דצא כל קרא דלא מפרשה לה דצ צעירא לא מפרשא הכי אמר ד' ינחק צד צאדוימי הואיל ופתח הכתוב צלשון נקצ' וסיים צל' נקבה ולשון זכר צאמנע ע"כ עי' שם הטויז כל הענין צשלמות והפליפול להוציא ההלכה נוסד על הפסוק והנפש אשר תאכל (לשון נקבה) צצר מוצח השלמים (לשון דצים) אשר לה' ועצמאחו עליו (לשון זכר ולשון יחיד) וכנרתה הנפש ההיא מעמיה (לשון נקבה) ועי' הטויז צת"כ פרשת לו סי' קל"א צפי' הבאון מערע"ל מלצין כר"ו שם תמלא הדצר מנואר כי ירד צעומק הפלפול ההוא עפ"י דרכי כללי הדקדוק ותמלא נחת ועי' עוד לקמן צחלק פתשגן ועוד הדנה פעמים. ומקפידים מאד על יוסר הביון שלא להחליף שתי הלשוניות האלה כמו צמלאנו צמס' חולין דף קל"ז ע"ג כי סליק איסי צד היני אשנחיה דצי יחנן דקא מתני לצידיה דח ל' ס' אמר ליה אתנחיה דחלות אמר לי' כדנתיב דחלים מאתים ע"כ וכן מלאנו צמכילתא צפ' השירה כל השירות כלן קרואות צלשון נקצ' וכו' אצל התשועה העתירה להיות אין אחריה שענוד לכן קראה צלשון זכר ע"כ. ותוס' צד"ה ויאמר לפניו צפסחים דף קט"ז

כה

מבוא

שם דף 94 ותמצא כי כנים דברי אשר כתבתי עד הנה דהיינו שנמצאים במסורה הרבה כללי דקדוק מעורבים והוסיף ואומר ואם נניח שאז בזמן חתימת המסורה נגמרה ג"כ סדר הניקוד הנהגם להשלים הניקוד צריכין לכללי דקדוק בשלמות והנה זה לשיטתו אבל לפי שיטתנו כללי דקדוק כבר היו עם הנקדות ביחד. ומה שרצה שם לשער כי ע"י קדושת התלמוד בעיני היהודים וההגיה בו

ע"א מטמטש זמנולתא זו. צת"כ פרשת צחקתי על פסוק והיה הסדה זלאת ציוצל קדש לה' (ויקרא כ"ו, כ"ז) "והי' הסדה זלאתו ציוצל מלמד שהסדה קרוי לשון זכר זלשון הקדש מה קדש אמור להלן אינו יולא אלא צפדיון אף קדש האמור כאן וכו' ע"כ ועי' צפ' התורה והמורה להגאון מלצין דף דל"א ע"כ והנה לפוס דהיעא כל אחד וא' המעיין שכל הישר עפ"י כללי הביון הצקרת יגמור הדין כי היא הוספה מן אחד המתקנים לעלמו וצא מן הגליון אל הפנים ולא לצד המצדקים החדשים יאמרו כן אף גם מלאתי אחד המיוחד מן הראשונים ה"ה אדיר עמנו ונחכמי לרפת מהר"ש צן אצרהס משאנו צפרושו על ספר תורת כהנים נדפס פעם ראשון מכ"י יסן (ווארשווא תרכ"ו אלל ארגעלבראחד) הוא ג"כ מן הקהלים צנוסח שלפנינו וז"ל "וצספר יסן מאד מלאתי גירסא ויהי השדה בצאתו ביובל מלמד שחשדה קרוי על שם הגובר פי' מלא כתיב ולא יגאל עוד זלאתו ציוצל קדש וכתבז והיה הסדה משמע שיש לו הויה ראשונה שהיא נרשט גצזר כמו שהיתה קודם שמכרה לו עכ"ל. אף לפי שטתנו הדבר נכון כאשר מלאנו כי הסתמשו לרוב צכללי דקדוק וצמלות הסכמיות. גם הערוך מקיים נוסח שלנו וז"ל צשני כ"י יסנים משנת ה"א ומ"ו (מונחים פה ווין) "סדה צרי' צציעית שרה האילן וסדה הלצן צס' ספרא והיה הסדה זלאתו ציוצל מלמד שהסדה קרוי לשון זכר".

עבר ועתיר מכללת צלח אז יסיר ישראל לשעצז וי"א לעתיד ולפעמים העצז נקרא לה צא ומשתמשין לרוב צמלת עתיר.

יחיד ורבים ת"ר כל שירות ותשצחות שאמר דוד צספר תהלים וכו' פסחים דף קי"ז ע"א האמורות צלשון יחיד כנגד עלמו האמורות צלשון רצים כנגד ליצור וכו'. והנה כל זה רק לרובגא והקורא המעיין ימלא לרוב כאלה.

גם מלאנו מאמרים שלמים כללים חדשים מסידור מדרגות האותיות עפ"י כלי המצטא והדיצור וז"ל הפסקתא דר"כ צהפטרת אכני אכני מנחכס וז"ל "אמר ר' אחא צר חנינא קסה גליפת ספתים (ר"ל מולא השפתים הוא דצר יקר) שהוא שקול כנגד צריאת העולם ומלואו דצהעולס כתיב אלה תולדות השמים צצהצדאס (ראשי' צ') וצגליפת ספתים כתיב צורא כיצ ספתים (ישעי' כ"ז) אמר צצ שמואל צד נחמן מצקס אתה לידע כחו של דצור מה שצדא הקצ"ה (צלו) [צעולס] הוה פעמים שאדם מדצד דצדד אחד והוא הוסיף [הופך] את לשונו ויש דצד שהוא פוטט צו עד שיניו וצתצה אחת מנינו אחד עשך מאבניות משמשים וכעלילותיכס (יחזקאל כ') (ר"ל שצריך לזה י"א מולאות הפה עכ"ל. פי' המלות הזרות פה לריכין אנו לפרש עפ"י הענין אף אם לא נודע לנו מקורס יסנו ג' תצות צי"א אותיות וימנין צמסורה וצס' אכלה ואכלה (צמסורה גליונות יחזקאל מ"ד כ"ר וצספר אכלה סי' 192 א) וכעלילותיכס (יחזקאל כ' כ"צ). ב) וכתעצותיהן (סס ט"ז מ"ז) ג) והאחשדרפנים (אסתר ט' ג') (ועי' ריקמה דף ז') ידידי הרצ

יום ולילה התישלו בחכמת הדקדוק ובאה לבלל שכחה ורצה לתקוע סברתו ברד"ק בהקדמתו ושעות הוא כידו כי הלא כפי דברינו מצאנו בתלמוד כל הכללים. גם מ"ש שם בשם החכם לא"ש ער (צספרו דף 91' 1) כי בתלמוד מוזכרים איזו תנאים שחברו ספרים מקצת מלות היחס וכוונתו על ר"ל (עי' לעיל דף כ"ד) ושעות הוא כידו גם מביא שם בשעות בשמי כי רב אשי חבר ספר על הניקוד (2) ומ"ש עור שם בשמו כי עוד בזמן מאה הרביעי לנצירים כתב אחר ספר שרשי לשון עברי הוא בעצמו מרגיש בחולשת הדבר: (3)

ומאחר שבאתי לכלל יישוב הדעת בהשערתי כי כללי הדקדוק והניקוד קדמונים הם אוסיף ואומר אמת הנקוד הוא קדמון (4) מאד

החרון מזה' מ"פ נר"ו אשר העירני ורמזו צאלצנו על פסקתא זו מלא מקום להסיר תמיכה החכם יס"ד זל"ל צספרו התוס' פ דף 99 מעל הרמז'ם שכ' זה' ס"ת פ"ו "נודמנה לו בתוך השיטה תזה צת עשר אותיות או פחות או יותר" ומתמיה ואמר "דבר ידוע הוא שאין בכל חמשה חומשי תורה מלה צת י"א אותיות" ושנה כי מנלת אסתר צכתית צת דין ס"ת יש לה וסס נמלאת מלת והאחדרפניס והנה האין זאת הפסקתא לקוחה מספר דקדוק שמדבר מהצרת האותיות ומצטטם כנהוג.

בם יצירה מלאנו הדברים מפורשים שהי' להם ספרי דקדוק ע"ד חכמי הלשון כי מלאנו סס סדרי מולאות האותיות ע"ד סקירה והשתדלות עמקות הלשון אע"ג שהעצקרים מעמידים אותו למטה עומן המדרשים והאמת אהם עפי' סגנון קלת מאמרי' הנמלאים צו שגרא' שלקוחים הם מספרים מאוחרים בכל זאת עלם הספר ישן נושן וקדמון הרי הלבנת יצירה מוזרה צתלמוד וגם עינינו ליודעי האותיות רק נשתנה צרוצ הימים. מנצפך לופים אחריו ראה לכללי דקדוק.

משתמשין "בדיני לשון עברי" וז"ל מדרש אלפא ציתא אות ע' "על כן כל פקודי כל ישרתי מהו ישרתי הוא "דתי לשון עברי" כשארס אומר לחצרו האר לי הוא אומר הישר לי כך אמר דוד ישרתי לצני צניך וגם הארתי להם אף אהם האר לי" עכ"ל.

(1) **בספרו** de Causis Ling. hebr. וכוונתו על ר"ל ושעות הוא כידו כי ר"ל מעתיק לראיה לפי' הפסוק שגלה לצד מן ספר דקדוק שהיה כתוב צו כי משתש וכו'.

(2) **בשם** הרמז'ן צפי' לס' יצירה והוא טעות כי הוא דק מיוחס לו שנית הוא טעות צתוך טעות כי זה הספר שמונה לפינו צדפוס אינו ספר דקדוק המסתעף על כללי הניקוד רק הוא ספר קצלה וע"כ מיוחסים אותו לר"א כנהוג אלל צעלי הקצלה ליחס הדברים חדשים לקדמונים ליקר אותם.

(3) **וזל** צארטולוויא Tom. III. S. 71 Juda ר' יהודה פלוני' כי צומן ארקאדו ואונוריא קיסרי כמו שנת ר' אלפים לצ"ע וחצר ספר השרשים ראשון שכלם המחצרים האלה ופטר קע"ז ע"כ הנה כל ההודעה זאת צעומה מוטעה ושקר ולדעתי ר"י צן קדיש צאשר הי' קדמון מאד הטעה אותו.

(4) **לא** מוכל להחליט כי אלה הנקודות צוורתן היום היו גם כן להראשונים

מבוא

כו

אך במה נוכל להחליט קדמותו הנה לדעתי הוא מאחר שהוכחנו כי שוני הלכות והאגדות הלכו עפ"י כללי הלשון ולא נוכל לצייר דקדוק וכלליו בלי ניקוד כי איך נוכל לצייר לנו לשון מטיב שפיר בכתב שאין לה אמות הקריאה לכל ההברות ולחזק סברה זו מצאנו הרבה רמזים בתלמוד הן בבבלי והן בירושלמי הרומזות על מציאת הנקוד וטעמים כמו המאמר במגלה דף נ' ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושם שכל ויבינו במקרא אלו פסקי טעמים ואמרי לה אלו המסורת שכחם וחזרו ויסדרם וכן בנדרים ל"ז: ועוד כהנה וכהנה במקומות מפורות יאף שלא נוכל לפרש מושג אלו המלות אך על המעט כל חיך ישעם שכונתם על הניקוד וסימני הקריאה ועל אמות הקריאה ומצאנו לראי בס' בחיי אחר שמטייל בנידן ניקוד השם מסיים ואומר כלשון הנמרא ויבינו במקרא אלו הנקוד אף שאיננו ערב בדבר שניסחם זו עיקרית ובעצם וראשונה בכל זאת הערה היא ובעל המעתיק הרב ר' בחיי נודע לגדול בדורו ולא כתב לנו שקר (1)

והנה אחר שבאנו לזה ארחב נ"כ לימר היצא לנו מכל זה שהפסקים שמיבאים בנמרא היו בדורות הראשונים מניקודים (2) וגם הרבה מאמרים ומלות מיוחדות אשר עליהן ירה האומר אבן פנתו כי איך נוכל

כי אלה היום צודאי טווים צלדחת וצטמותיהן כי נודע לנו שצלו אלינו מן הסודיים עם שמויותיהן צטינו מעט הכה והכה ועלו למדרגה לסוד נכון ולטטה מיוחדת מותלמת לכללי הלשון.

(1) וז"ל הרב דבנו צחיי פ' וידא על הפסוק ויאמר אדני אס נא מלאתי חן צעיניך (אחר שמטייל ארובות וקלדות צנות טעם ותוקף להנקודות ומחלק צין ניקוד לניקוד כי מתחלק הטעם צהמלה מציא ראה לדצרו מוצרי חו"ל ומטעם זה נשלמו האותיות לגי' והנקודה לצטמה כמו שדרשו דצותינו ז"ל צספר הצהיר וכו' וכן אמרו צמס' מגלה ושם שכל זה הנקוד עכ"ל. גם מדברי הרב הר"י דון אצצנאל צהקדמתו לצטמו נחלת אצות נראה שהיה לו הנוסחא הנקוד וז"ל משה כתוב וכו' ועזאל נ"כ כתב ספר דליה צרו"ה וכו' והעתיק מם' תורת משה וכו' ועזאל נ"כ למד לישראל הנקודות והטעמים וסיפי הפסוקים שצזה הסידס והגילס מכל שצוט וטעות עכ"ל על שני אלה בדולי ישראל העירנו ידידי הנוכר מהו' מ"פ נד"ו וידוע תדע קודא נעים כי

(2) המשניות היו מנוקדות ומוטעמות על זה יש לנו עדים נאמנים וכשדים כמו צעל הריקמה (דף 124) ע"ט צדצרי המעיד. הרב דפ"ד צהקדמתו לצטמו מעשה אפר (דף 21) "ולזה תמלא כל ספרי המשנה הקודמים כתוצים עם הנקוד והטעמים. ועי' עוד שם דף 19 צפ' כ"ו. הרב הרשצ"ן צס' מנן אצות "וכן צמסניות הקדמות המנוקדות" הרב תוי"ט ועי' צס' צית הצחיר צמסניות ד' יוסף אשכנזי ועוד כהנה נס צתלמידי מנחם (דף 44) תמלא דמו שהמסניות וגמדות היו מנוקדות חוץ מהרב דצינו זרחיה הלוי צספר הלצא מיה ח' טכ' "ולאין לנו קצלה צניקוד המשנה והגמרא".

מבוא

כח

לשער המין אל תקרא כך אלא כך בלי שום סימן בבתיבה (ניקוד) כי זה לא הי' באפשרות לקיים עפ"י קבלה מפה לפה ובפירוש אנו רואים אם נסתכל קצת מהם שהיו מנוקדים ובלתי זאת לא היה יכול להיות ד"מ בערבין דף ל"ג אל תקרא ממנו אלא ממנו עפ"י מ"ש התוס' שם שיש חילוק בין נקוד המזרחי והמערבי ממנו בדגש בנו"ן יורה על גוף נסתר וממנו בלי דגש יורה על רבים מדבר בעדו א"כ הויכח להיות זאת באמירה לבד בלי סימן בכתב אי"א בשום אופן וכ"כ הדרש אל תקרא ושם דרך אראנו אלא ושם היתכן זאת בלי סימן בש"ן. ומה שרצו האחרונים לשער מן כל המין אל תקרא ולהביא מהם ראייה שהכתוב היה בלי ניקוד כי איך הרשו לעצמם לבטל המקובל ולהכניא אחר תחתיו כמו אלה מועדי ה' אשר תקרא ואתם וכו' אלא אַתֶּם וכדומה לזה אדרבא מזה ראיתי לראי' שהיה להם ניקוד ובה לא שינוי הברת המבטא המקובלת כי השתמשו באלה הדרשות רק דרך הלצה לסמוך דבריהם שהיו להם בקבלה מהאבות ד"מ שעפ"י הב"ד וראיית החדש (היום) יהיו המועדים מתוקנים ואסמכוהו אקרא אל תקראו אתם אלא אַתֶּם אבל בזה לא שינוי הניקוד האמתי ודרשו כן רק לסייע לזכרון.

ועתה נחזור לראשונות אשר שערנו כי הקובצים היו מנוקדים ונוכל לישב בזה תים' תמוה והוא במס' זבחים דף קי"ז "מכאן אמרו בן לוי שהרג גולה מפלך לפלך ואם גולה לפלכו פלכו קלטו" וכ' התוס' פלכו קלטו כ"ף דנושה בנחמיה (ג') כמו נסך נספז ע"כ. הרב ר' זלמן הענא בספרו יסוד הניקוד האריך בדברים לישבו ולא העלה ארוכה אבל לפי השערתנו שקצת מלות היו מנוקדות בשופס' הנמרות ובעלי תוס' מצאו בתבת פלכו דגש בכ"ף והיה להם לתמיה הלא משקל פֶּעַל בכינוי הלמ"ד הפעל רפה כמו בנד בנדו ופתרו הדבר בראייה שנמצא כן בנחמ' מלה זו בדגש ויש שתי תמונות במשקל זה כמו נסך נספז ולדעתי כינתי אל האמת 1).

טאלתי את פי יודי מוה' טחז"ה שיעיין צעקד ספריו דפוסים קדמונים צס' צחיי וכתצ לי כי צטני דפוסים אשר לו דפוס פיזור טנת דע"ד וינייולס טכ"ו הנוסח כמו טאלתי דפוסים האחרונים.

1) ויהי כאשר הלעתי הדבר לפני יודי מהו מאיר פֶּרְעוּמֶלֶחַן נד"ו העירני על תוס' צמס' מגלה דף י"ד ע"צ "מלמד טגלתה את טוקה והלך לאורה ג' פדסאות" עכ"ל הגמל וז"ל התוס' קשה אותה לזקת גלתה טוקה לפני דוד ועוד קשה וכו' ויש לומר דמלל צספריס מדוייקים שנקוד צסן לאירה כלומר לאור טלה פרוט נחלום לה דוד והלך צאור חמימות ג' פדסאות עכ"ל. ואנחנו לריכין להוסיף ולהטלים הניקוד וז"ל לאירה, לאיר טלה, באיר חמימות

סיום המאמר

בקיצור המשא ומתן ושקיל ומריא הנאמר עד הנה ומה הרוחנו בו וקצת מעצם לשון המשנה והתלמוד וההבדל אשר ביניהם.

הנה אחר הדברים והאמת האלה העלינו מתהום הנשיה הן בראיות והן בהשערות קרובות אל האמת שחכמי התלמוד (1) וכל הדורות הקודמים להם ונם הבאים אחריהם בכל דור ודור עסקו בכללי הלשון כי מאחר שדרישותיהם על אדני ההגיון נוסד (2) היו להם כללי הלשון להטיב השפה (ריטוג' טסרזשע) כי אי"א לצייר לשון חכמים לכתוב בה דינים וחקים ומאמרי מוסר בלי יושר ההגיון ועפ"י ההגיון נוסדו חקי הלשון והנה זה בלתי זה אי"א במציאות ומאז יצאו ב"י להיות לעם וממלכה לא פסקה מחכמיהם חכמת הלשון (3) וכה הלכה הלך וגדול עפ"י תהלוכות

מלשון באיר אשכס, חמותי ראיתי אור כי צספדי' שלנו חסר כל הנקוד מהתרשלות המעתיקים וגם המדפיסים והוא מעוות שקשה מאד לתקן כמו צתוס' זה שלפנינו שקשה להלמו צלתי אס נוספים עליו ו' שרוקה ומלאתי עוד ראיה שהקוצנים היו מנוקדים צקלת מלות מן הנשאלות עוד זעיר סס זעיר סס מנוקדות כמו צעיני ראיתי צערכין צבלין מנוקד מלת ממנו אף שהוא צטעות צכלל זאת עשו ניקוד אך לא ידעתי כעת צאיזו דפוס וכמו כן צקלת מקומות. גם לעיני הרצ צעל מנחת טי היו מלות צגמרא מנוקדות עי' מ"ט צשמואל ח' פסוק ט' על פסוק אחרי אַבְרָהָם "וצספדים שהלמ"ד צחולס טעות הוא וכו' והואיל דלתא לידי איתא ציה מילתא מפני ששמעתי לקלת מעיינים שקראו אכלה צחולס הלמ"ד כמו חמלאו צמנה ספרי הדפוס וטעות זה הציא לפדס צגמרא והתוס' שלא כהוגן עכ"ל. והנה לצאר איך צא הענין שלא נשאלו לנו קוצנים מנוקדים וצכלל מעוט כ"י מהגמדות איך כאן מקומו והאדרכת צדשמתי מדפוסים הקדמונים והראשונים (ביבליאגראפיה דער העבר' אינקונאבען)

(1) **כאשר** כתצתי לקמן צדאיות חזקות מן התלמוד עי' צחלק פתשנן ותמלא צצרי תקועים ציתד נאמן.

(2) **הלא** העמידו צצריהם צהוללות עפ"י כללי המדות שהתורה מדגשת ול"צ מדות דריסה"ג.

(3) **אך** לא שום דבר חכמה ומדע פסקה ממנו מכל וכל ונסכחה לגמרי ואם יתראה לעינינו לפוס דהיטא שנתמעט לימוד מה מכלימודים וה' הולך וחסוד לא נאמר כואש כי צעלס לא נתמעט נשתנה דק סיבנון הלימוד והשיטה כמו אס נלייד לנו דרישת ההלכות צתלמוד צצלי צזמן חכמי לרפת צימי דבמ"ה דט"י ור"ט הגדול וזמן דדישתו צזמן המהרי"ל נמלא כי השקידה שיה ואין יתר שאת לאחד על אלה ולא נתמעטה צזמן האחרון דק סבנון הדרישה נשתנה צזמן המהרי"ל ויתר שאת צהגיון היסר לחכמי לרפת צזמן רבמ"ה. ומה לנו להציא לחמנו מדחק כענין צזמננו אשר אכחנו צו נשנה ונעריך אותנו לצמן הגאונים צדורות שלפנינו ה"ה הנודע ציהודה צעל זכרון יוסף מהר"י אייזשיץ וכדומה זי"ל לפוס דהיטא נחליט ונאמר כי לימוד התלמוד צזמנינו הולך וחסוד ולא כן

הזמנים ועסקו המיד בהרחבת הלשון ומלותיה (1) והיו להם חקי הניון הלשון כתובים על הלוחות בכל בתי אלפנא ואלה המה הנשאים ונשמרים לנו שברים שברים במסורה שלנו וחכמי הלשון חכמי טבריה אספו ולקטפו אותם להיות לאחדים (2) והיו להם שתי שיטות בכללי הלשון והניקוד חכמי בכל אחזו בשיטה מיוחדת וחכמי טבר' דהיינו חכמי א"י הלכו בשיטה אחרת מיוחדת (3) ובעת חתימת תלמוד בבלי חל חתימת המסורה שלהם וב"כ בעת חתימת תלמוד ירושלמי היה נ"כ חתימת מסורת ארץ ישראל.

ומה שמצאנו זמן רב מחתימת התלמוד עד רס"ז ריק מכל ולא נמסר לנו מזמן ההוא (4) זמן כביר שום ספר מפרש מקראי קודש ולא שום ספר

הוא כי הסקידה בלימוד התלמוד לא לצד שלא נתמעט אך הלך וגדול ורק צבדל השיטה וסגנון כי צימי הגאונים הנזכרים עסקו רק ציחוד צהפפול להרצות קושיות ולהוסיף תרומות צלי לפנות לחכמות אחרות וצדוד הזה שוקדים על דלתי התלמוד עפ"י צקודת וההגיון האמתי חלוק צלשונית וחכמות שונות מפרשים צים הגדול הזה ויורדים עד התהום ליסד אמונת ישראל ומגלים פנים צקודות האומה מאז עלו מצבל עד היום הזה ודרישות כאלה הן הנה תפארת אמונתנו והדרת אומתנו.

(1) **כן** מלאנו צם' יחזקאל שהרציו מאד לשון עברי והרצה מלותיה אשר לא נמלאו צשאר הנציאים (ע' גאטטעם דיענסטל'ע פארטרונגע) ותמלא לוח שלם מאלה המלות.

(2) **ובמו** שנתחצרו דיני התורה והלכותיה המפורצות צילקוט מיוחד (חצור שזה סדרי המשנה) ע"י פקודת ר' יהודה הנשיא צמקום המוכן לו עיר טצרים כן נאספו ונלקטו צועד חכמים הנקראים צמקרא וכללי כל כללי הלשון ויסודי הקריאה עפ"י הניקוד המפורסם צצתי אולפנא וצפי התלמידים צחצור מיוחד והוא הוא המסורה.

(3) **ידוע** שהיה להם שתי שיטות בכללי הלשון ש עת מדינחאי ושיטת מערצחי ועפ"י כללי הלשון הניחו יסודות ההלכה והאגדות צישיצת צבל שיטה מיוחדת וצא"י שטה מיוחדת כאשר צאמת נשאים לנו אלה שתי שיטות צחלופי מדינחאי ומערצחי חלופי נוסחאות צן נפחלי וצן אשר הנדפסות צסיף המקראות גדולות וגם הניקוד עלמו משונה הן צצורתו והן צמקום הנחתו כא"ר הראה לנו המצוה החכם המפורסם מו"ר שמחה פינסקר זצ"ל צספרן נקוד האשירי (ווינע תרכ"א) ומלאנו צמפרשים הראשונים רמזים משתי השיטות אלה כע"ש החכם לולאטו זצ"ל (כ"ח ח"ד דף 203) צצס פי' על פ"א וולפיך אין ניקוד נוצרי [טצרי] דומה לניקוד שלנו ולא שיהם דומים לניקוד ארץ ישראל" לפי"ז נוכל לשער כי היו שש שיטות וצכן נוכל לחשוב קרוב להאמת כי צעת חתימת תלמוד צצלי היה נ"כ חתימת כללי חקי הספה והמסורה למדינחאי וצעת חתימת תלמוד בירושלמי ג"כ חתימת כללי דקדוק והמסורה לשעת צני מערצחי.

(4) **ומה** שנמלאו אללנו לפי דעת המצקדים ספרי אגדות ומדרשים מזמן ההוא כמו ד"מ מדרש תנא דצי אליהו וכדומה אך צאמת רצים כמה מחכמת הלשון לא כן המדרש דצא והנהיה מלאים מרמזי כללי הלשון וצאמת ספרי האגדה

לא

מבוא

דקדוק ופתרוני המלות לרעתי הוא כי בימים ההם היתה התחלת יציאת הערביים מחוץ לנבוליהם להתפשט על ארמת בבל וא"י לשלול ולהכניע הכל תחניהם וכיותר בעת יציאת השנעון לעולם דהיינו מחמד בנבואתו ובמלחמותיו העצומות והנוראות הוא בלבל בנדודיו כל האומות סביב מדבר הערב והצר גם לאחינו ב"י מאד מאד ונאבד הרבה מסגולות מחמדיהם (1) אשר אצרו בחכמות ובמידות התורה והמצות.

והנה אחר זמן הרבה כאשר נחו שקטו סערות המלחמות הנוראות ונמסרה ממלכת הערביים ביד הכליפים אוהבי חכמה ומדע הרודים בבגד ובארצות אנדלוס והביאו חכמים מארצות אחרות להעתיק להם ספרי היונים בפילוסופיא ורפואה וספרי הכלדיים במדידה ובחכמות הלשון (גיאוגאטיק) החלו כל העמים תחת ממשלתם גם אחינו ב"י לשקוד על החכמות וחברו כללי הדקדוק ל"ע עפ"י שיטת הערביים ופתרוני המלות ע"ד ספרי השרשים ולקטו גם הכל שהיה להם בקבלה (2) פה אל פה בוער החכמים ורכסום בספרי שרשיהם אשר החלו לעשות.

והלכות כמו ספרי ספרא ומכילתא הם המה הספרים המעידים על עולם שקדוהם בחכמת הלשון צימים הראשונים אך לדאזון ארזני מדע אין אחד ממפרטי אלה הספרים נגע צלינור זה לפרט אף תאמר אחד מהם עפ"י כללי הדקדוק כולם הלכו צדוך חדוד ופלפול אשר לא שייך לעולם הענין חוץ מאחד צומנו שם מתניו ה"ה הרצ הגאון מו"ר לינוס מלזיס נר"ו צפירושו לס' ת"כ לפרט כל ההלכה והלכה עפ"י דקדוק הלשון ועם כי לפעמים תקע עלמו יותר מדי אין צדך כלום כי לזה ניתן לו החרות.

(1) באותן הזמנים לרעתי נאבד הרבה מהמדרשים ומספרי הגדוה (גם הנולדים החדשים הקטו הרבה להלך לישראל ולאבד ספריהם שהיו נגד ספריהם) ונאבד על כן נא לידנו המלמוד קטועה ומקרים מוננו שני סדרים וכמו כן המלמוד ירושלמי הוא ספר חסד ובאוסו הזמן קרוב לחתימתו לא היה מוננו הקובלים לרוב בנקל היו לאבדם אבדן עולם ורזיה שחברו גמרא גם לאלה שני סדרים הרי מלאנו הרבה ענינים מהם מפורשים ומפורשים בשאר חלקי המלמוד כשנא המדובר בהם וכעת חבר אחר מנחמי המלמוד אשר ברוסיא ספר מיוחד ואסף בו כל המאמרים ביחד בקדר נאח כל מאורי הגמרא המפורשים בשאר סדרים להיות כולם ביחד על כל משנה ששייך לה שכתתי את שמו ושם הספר) ומה שמלאנו במלמוד מהרבה תנאים ואמוראים לא עסקו רק בד' סדרים אין זה ראייה שלא היו במלאך רק היתור אלה ולא שקדו עליהם כאשר בעלים בזמן הזה.

(2) ב"ינתי בזה כי מנעיים הכללים אשר חדשו עפ"י הספרות וההקשר וההתאמות עם לשון הערבי וקורי והרוב היה מקובל באומה בפי החכמים והשוקדים עליה כי אם נעניין בספרי ר"י חיוג ור' יונה בן גנאת ובחשובות תלמידי מנחם ודוגש אשר נחתי היום לפניך בענין שיעת המסקלים כמלא קנטון אחד להם ונראה לעין כי מונעין אחד שאנו רק ההבדל בשנינו מקום במקום ומאחר וזה נא בקצרה וזה בצרובה אך הכל מרועה אחר נתן. ובכן אם נשים עין על דברי הרמב"ם בריש מק' תרומות ובפ"ד מ"ג בכלאים מה שהיית שם לכלל מוסד לקוח הוא מהקדמות ס' הריקנה וכוכל לחשדה כי גנב הדברים ומסמיר שם מחברם אך לפי שיעתנו גם הריקנה לא מלאו מאלבנו והוא כלל ועיקר מפורסם לרבים ומועד להשוקדים עליה וע"כ אינו בשום שם כאשר לא נודע ויהי קנין